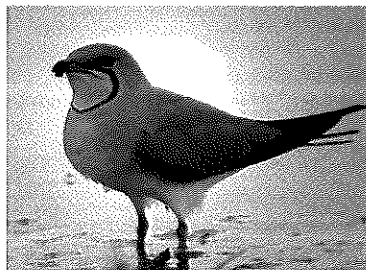
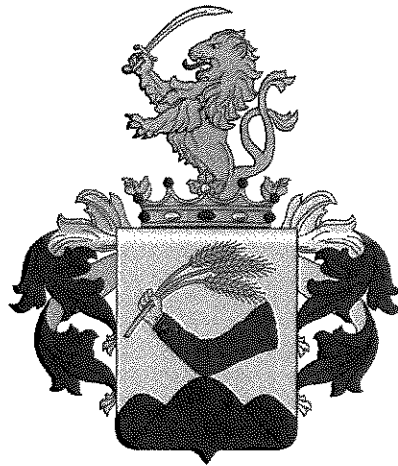

Kisújszállás Város reziliencia-stratégiája

Munka- és vitaanyag 2.0

Kisújszállás, 2022

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló

Kitekintés – nemzetközi, európai és hazai városfejlődési trendek

A városzsugorodás problematikája, jellemzői, okai és következményei

A zsugorodás problémakörére adott reakciók a centrumban és a félperiférián

A kultúra mint a XXI. századi városfejlesztés eszköze

Reziliencia: egy divatos fogalom megjelenése a fejlesztéspolitikában

A reziliencia típusai

Reziliencia a terület- és településfejlesztésben

A magyarországi városfejlesztés lehetőségei, korlátai és jövőbeli kilátásai

A magyar periféria társadalmi-gazdasági problematikája

Az Alföld-kérdéskör

„Az alföldi út kérdőjelei”

A továbblépés gátja: az elenyészett társadalmi tőke

A társadalmi változások és komplex gazdasági-környezeti vonatkozásai a Nagykunságban

Kisújszállás – helyzetelemzés

Természetföldrajzi jellemzők

Társadalomföldrajzi jellemzők

Városfejlesztés a rendszerváltás óta

Reakciók a felmerülő urbanisztikai kihívásokra

Reziliencia-alap „A”: a Vigadó

Reziliencia-alap „B”: a rizstermesztés

Reziliencia-alap „C”: Csukás István munkássága

Reziliencia-alap „D”: Karikó Katalin munkássága

Reziliencia-alap „E”: az Öregerdő

Összegzés – zárszó

Vezetői összefoglaló

A rövid XX. század (Lukács 1994) világrengető politikai-társadalmi-gazdasági eseményekben gazdag időszak volt. 1989 a berlini fal ledöntésével, a kommunizmus bukásával, a szovjet birodalom összeomlásával világtörténelmi fordulópontot jelentett, s ezen események a rövid – 1914-ben, az első világháború kitörésekor kezdődött – huszadik század végét jelentették. A század egész arculatát a két világháború, majd a hidegháború határozta meg: az orosz forradalom, a gyarmatbirodalmak felbomlása, majd az Egyesült Államok és a Szovjetunió között létrejött erőegyensúlyra alapuló világrend mind ezek következménye volt (Lukács 1994).

Mindez az 1989-1990-es kelet-közép-európai rendszerváltásokkal végetért. A bipoláris világ, a kapitalizmus–szocializmus több évtizedes szembenállása után az akkori időszak a világban és Európában egyaránt az enyhülés, a közeledés, a demokrácia (látszólagos...) kiteljesedésének ideje volt, ami egybekapcsolódott az európai egység kibővülésével, a leszakadt kelet-közép-európai államok gazdasági fejlődésének reményével.

Lukács szerint 1989-90-ben nemcsak a huszadik század zárult le, hanem immáron (és ez 2022-ben már valóban napi realitássá lett) végéhez közeledik az 1500 táján kezdődött, úgynevezett újkor is, amelynek fő vonásai – Európa terjeszkedése, a fehér ember térhódítása, a gyarmatbirodalmak, az atlanti térség főszerpe a világtörténelem színpadán (ezzel párhuzamosan egy európai belső fejlődési törésvonal kialakulása az Elba mentén), a liberalizmus, a humanizmus, a polgári kultúra, a városi és városias létforma eluralkodása, a magánélet tiszteletben tartása, a világegyetem és a fizikai valóság newtoni felfogása, a tudományos objektivitás eszménye, a könyv kora és így tovább – közül nagyon sok már eljutott vagy közel jár a végéhez. (S hogy vajon mi következik ezután?...)

A globalizáció áldásos(nak vélt) hatásai mellett az elmúlt évtizedekben egyre inkább jelentkeztek annak súlyos árnyoldalai, mellékhatásai is: legtragikusabb a klímaváltozás, a környezetszennyezés (mindezek az amerikai típusú fogyasztási „kultúra” világméretű térhódításának következményeiként), a demográfiai katasztrófa, a kultúra homogenizációja/amerikanizációja, a felejtés iparosítása, a politikai (ál)korrektség (melynek következtében ma már a tudományban is lehetetlen nyíltan beszélni a legsúlyosabb társadalmi problémákról, nemhogy a közéletben), végső soron a világ társadalmi-gazdasági újrendezése.

A világgazdaság komplexitása (és mivel minden rendszer annál sérülékenyebb, minél bonyolultabb, összetettebb), ezzel párhuzamosan a helyi társadalmi-gazdasági-környezeti problémák felerősödése eredményeként a válságok kora következik. A 2020-as válság rendszerválság, ezért újra kellene definiálni a piacgazdaságot és azokat a tényezőket, amelyek keretei között az működik (Zsibók et al. 2022).

A fentebb említett válságtünetek elleni küzdelem már korábban is óriási erőfeszítéseket igényelt (ha volt egyáltalán tényleges akarat és cselekvés...), ám jelen évszázadunk harmadik évtizede új, eddig – a ma élő európai és hazai generációk előtt legalábbis – ismeretlen (és sokkoló) kihívásokat támasztott a *Covid 19-világjárvány*, majd a 2022 februárjában kitört orosz-ukrán háború képében.

Mindezek fényében kiemelkedő jelentőséggel bír az, hogy az egyes emberek, a közösségek, a népek-nemzetek, térségek, régiók és települések hogyan tudnak megküzdeni az előttük álló nehézségekkel (ismertekkel és ismeretlenekkel), milyen válaszokat tudnak adni a kor kihívásaira. Ezek a válaszok természetesen függenek helytől és időtől, az egyes társadalmak fejlettségétől, tanulási hajlandóságától, rugalmasságától, innovációs képességeitől, kreativitásától, reziliencia-képességétől.

A világ fejlett társadalmi ezekre a kihívásokra (melyek egyébként – nem mellékesen – jórészt az ő társadalmi-gazdasági-politikai ténykedéseiknek, életformájuknak köszönhetőek...) folyamatosan keresik a válaszokat; kelet-közép-európai térségünk azonban – mint mindenben – ebben is a megkésettség jeleit mutatja.

Tervezni mindig kell – mivel állandóan szembesülünk megoldandó problémákkal. Ennek kapcsán is csak egyvalami állandó: a változás. Hazai kutatók szerint a centralizáció, a társadalmi tőke jelentőségének előtérbe kerülése, a depopulizáció, a területi különbségek stabilizálódása, a háttérbe szoruló területi politika stb. nem csak Magyarországon érhető tetten, hanem számos más (európai) országban is (Zsibók et al. 2022).

Kisújszállás városa (a Nagykunság történelmi kultúrrégió többi településével egyetemben) statisztikai elemzések, tudományos kutatói megállapítások és szubjektív valóságérzékelésünk szerint is Magyarország keleti belső periferiáján fekszik, és komoly társadalmi-gazdasági-környezeti kihívásokkal küzd. Ezeket a sürgető kérdéseket érzékelve és értékelve városunk Magyarországon legelőször kezdte el megalkotni reziliencia-stratégiáját még 2016-ban (a sorrendben a második Székesfehérvár, akik 2021-ben kezdtek hasonló munkába).

Az alábbi munkaanyag tehát több éves előkészítés eredménye, melyet ezúton bocsátunk vitára.

„A Paradicsom itt van. Csak mi tesszük tönkre.”
(Friedensreich Hundertwasser)

Kitekintés – nemzetközi, európai és hazai városfejlesztési trendek

1984 nem csak a világirodalomban szimbólum: a Föld urbanizációs (és ennek kapcsán közvetve térségi) folyamatai változásának érzékelésében és értékelésében is fordulópontot jelentett ez az év – a Rotterdamban összegyűlt városfejlesztő szakembereknek ugyanis az addigi, a XX. század második felétől a leginkább a fejlődő világra jellemző robbanásszerű *városnövekedés* mellett immár egy *ellentétes irányú urbanisztikai folyamatot* is regisztrálniuk kellett. Ez pedig nem más, mint a centrumtárségek (Európa fejlett térségei, az USA egyes városrégiói) bizonyos városainak *demográfiai zsugorodása* (*shrinkage*, *Schrumpfung*), vagyis a *népességszám csökkenése*, annak összetett társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, környezeti és térségi következményeivel együtt.

Alig egy fél évtizeddel később, az 1989/1990-es kelet-közép-európai rendszerváltások térben még tovább terjesztették ezt a folyamatot, azaz az európai (fél)periféria jelentős része is „csatlakozott” a demográfiai zsugorodás által érintett térségekhez, tovább halmozva az amúgy is súlyos társadalmi-gazdasági következményekkel járó itteni transzformációs folyamatokat.

A fejlett világban *békeidőben* sem az elméleti kutatók, sem a gyakorlati terület- és településfejlesztő szakemberek, sem a politikusok addig még nem találkoztak ezzel a jelenséggel, onnantól kezdve azonban (elvileg) rákényszerültek egy markáns gondolati váltásra: azaz az urbanizációt, ezzel párhuzamosan az érintett térségek (bennük a városok mint központi helyek) fejlesztését/fejlődését immár egy új paradigma mentén kellett – volna – szemlélni, tervezni és irányítani.

Ennek kapcsán elvileg be kellett látniuk: át kellene térni az „irányított növekedés” hajszolásáról az „ellenőrzött átépítés” folyamatára, de ez a valóságban még a fejlett Nyugaton is nehezen ment/megy, különösen a kizárólag a „növekedés” fétisében hívő politikumnak – a félperiférikus Kelet pedig ebben a kérdésben is a szokásos töredezettséget és megkésettiséget mutatja.

Sajnos ez előrejelzések azt mutatják, hogy közép- és hosszú távon ez a zsugorodás a jelzett térségekben tovább fog tartani, s ezek közül is a leggyorsabban az alábbi tíz országban (1. táblázat).

1. táblázat: A világ tíz leggyorsabban fogyó népessége – előrejelzés 2050-ig

A világ 10 leggyorsabban fogyó népessége *			
	2015	2050	változás (%)
	ezer fő		
Bulgaria	7 177	5 424	-24,4
Latvia	1 993	1 517	-23,9
Moldova	4 066	3 293	-19,0
Ukraine	44 658	36 416	-18,5
Croatia	4 236	3 461	-18,3
Lithuania	2 932	2 407	-17,9
Romania	19 877	16 397	-17,5
Serbia	8 851	7 447	-15,9
Hungary	9 784	8 279	-15,4
Poland	38 265	32 390	-15,4

* 2015 és 2050 között, az ENSZ medián előrejelzése szerint
Forrás: ENSZ, Portfolio

Forrás: ENSZ

A városzsugorodás problematikája, jellemzői, okai és következményei

Európában a centrum és a periféria egyik alapvető problémájaként jelentkezik a *demográfiai válság*ként definiált folyamat: csökken a gyermekvállalási kedv, a népesség előregedik, a társadalom fogy, etnikailag átalakul.

Mindehhez társul még, hogy bizonyos térségek/régiók és városaik – természetesen nem kizárólag, de részben legalábbis a dezindustrializáció, sőt, de-ökonómizáció (Hannemann 2003) következményeként – gyengülő gazdasági teljesítőképességgel, csökkenő vonzerővel és szűkülő társadalmi-gazdasági lehetőségekkel rendelkeznek, azaz összességében regisztrálható a „*csökkenő népesség – csökkenő képesség (?)*” „új” városfejlődési modellje. Ezen folyamatok (többek között és veszélyes tovagyrűző hatásokkal) a helyi társadalom átfogó gyengüléséhez vezet(het)nek, tovább növelve a régiós és ezen belül a települési társadalmi-gazdasági-kulturális és környezeti problémákat, egy *valószínűleg* lefelé tartó városi-térségi visszafejlődési spirált generálva.

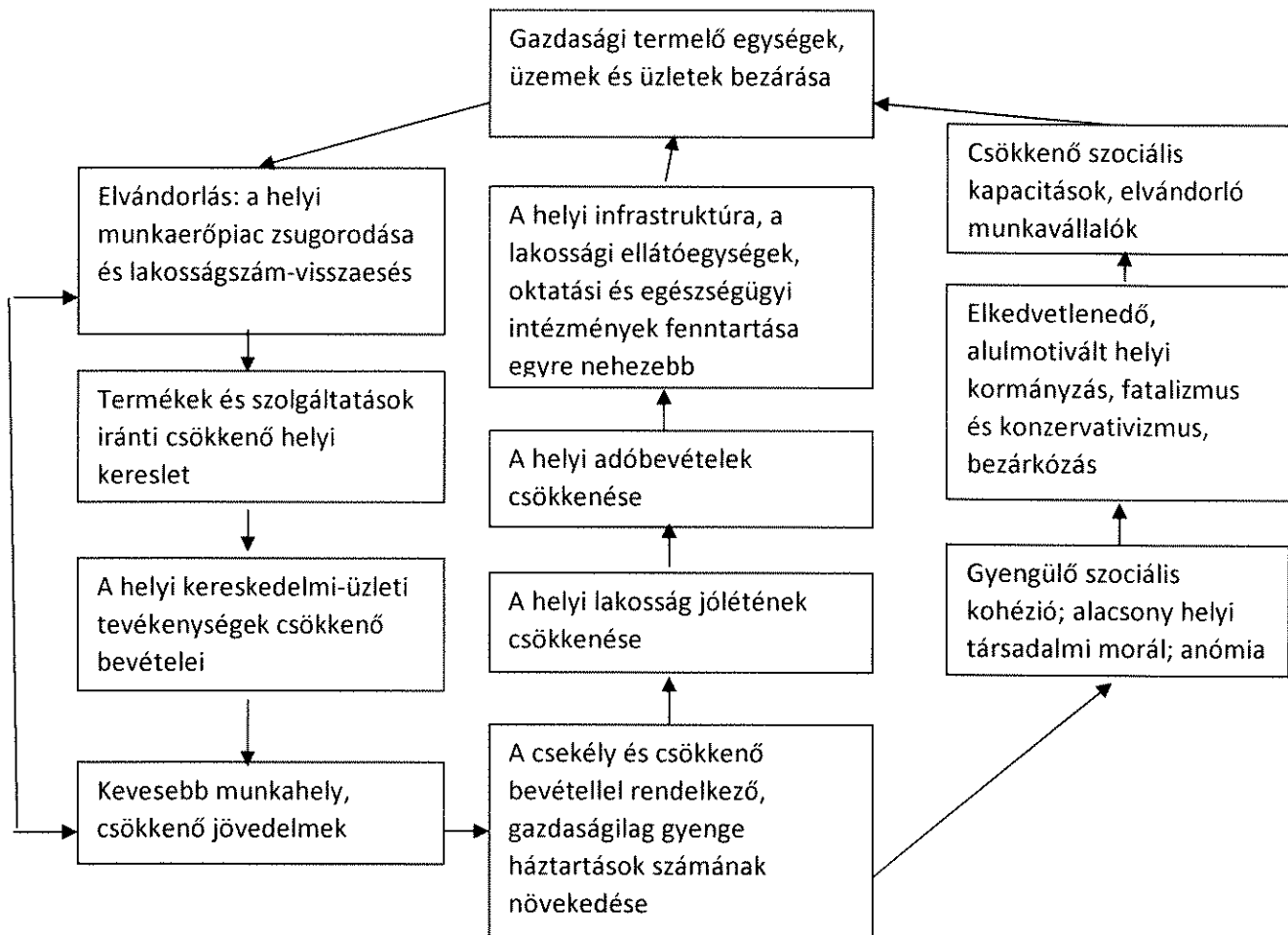
Fentieket konkretizálva a városzsugorodás láncolata részletezve az alábbi:

- a helyi gazdaság strukturális gyengeségei, hiányzó munka- és képzési helyek;
- a fiatal kvalifikált munkaerő elköltözése (távándorlás);
- magas(abb) jövedelműek el-/kiköltözése (közeli elvándorlás/szuburbanizáció);
- a városi lakásállomány tartós üresedése, leértékelődése;
- hiányzó bérleti bevételek (lakástulajdonosok);
- infrastrukturális létesítmények tartósan alacsony kihasználtsága (pl. iskola, óvoda);
- növekvő szegénység;
- előregedés;
- csökkenő vásárlóerő (kereskedelem, vállalkozások);
- csökkenő adóbevételek;
- növekvő szociális kiadások (pl. segélyek);
- negatív városimázs;

- alacsony vagy hiányzó befektetési hajlandóság;
- vállalkozói attitűd alacsony volta vagy hiánya;
- a gazdaság strukturális gyengeségeinek további erősödése (Hannemann 2003, Beer 2001 alapján).

A lentebbiekben egy összefoglaló „zsugorodási modell” látható az összes érintett városkategóriára és vidéki térségre, amely az alábbiakból áll – azaz a zsugorodó városokat (és ennek következtében a nekik otthont adó vidéki térségeket) fenyegető társadalmi-gazdasági leértékelődési spirál általában a következő (1. ábra).

1. ábra: A város- és térség(vissza)fejlődés kumulatív oksági láncolata

Forrás: Mayer – Knox 2009, 209

A zsugorodás problémakörére adott reakciók a centrumban és a félperiférián

Az eltelt évtizedekben – öröndetes tény – a problémára reagálva a centrumtárségekben (USA, Nyugat-Európa) és újabban a közepesen fejlett térségekben (pl. hazánk) egyre gyarapodott a téma kutatóinak, tudományos szakirodalmának, valamint gyakorlati kezelési kísérleteinek a száma. Ugyanakkor a megkésett (fél)periférián még ma sem kap a súlyának megfelelő gyakorlati figyelmet a téma (és így adekvát kezelési módja sem), holott már a

tudomány, a politika, a média és a társadalom is határozottan érzékeli a demográfiai zsugorodás és következményei komplex problémakörét.

Erőteljes különbségként érzékelhető, hogy Nyugaton már a 2000-es évek eleje óta egyre szélesebb és alaposabb tudományos szakirodalma, illetve gyakorlati kezelési-végrehajtási tapasztalatai vannak a jelenségnek (különösen Németországban), míg hazánkban a *kifejezetten a demográfiai zsugorodás* szemszögéből történő térségi-települési elemzéseknek (pl. Kovács 2009, 2014, 2016, Pirisi – Máté 2014), de leginkább a gyakorlati fejlesztési tevékenységeknek nincs meg a kiérlelt kultúrája.

Az érzékelés utáni elfogadás, majd a kezelési módok kidolgozásának nehézsége meglátásunk szerint a következő okok miatt lehet: a kizárólagosan a „növekedés” bűvkörében élő társadalmak ezt a zsugorodást egyelőre mentálisan nagyon nehezen fogadják el és dolgozzák fel, nem képesek a gondolati irányváltásra, azaz áttérni a növekedés hajszolásáról a „tervszerű visszafejlesztésre”, a „rendezett visszavonulásra”, hiszen ezeket – egyelőre – csak mint veszteséget és vereséget képesek interpretálni.

A megoldási kísérletek a fentiek alapján ugyanakkor valószínűleg nagyon összetettek, és **nem alkotható meg egy nagy, mindenkire és mindenhol egyaránt „üdvözítő” fejlesztési séma, modell**, de talán az alábbi pontok a zsugorodással küzdő városok fejlesztésében (és így idővel a közvetlen térségekre kihatóan) gyakorlatilag mindenhol megfontolandóak lehetnek, a konkrét lépésektől az általános stratégiai teendőig (tudván és elfogadván azt, hogy immár *a zsugorodás az új város- és térségfejlődési út!*):

Az *üres épületállomány* kapcsán pl. az alábbi városátépítési stratégiák léphetnek életbe:

- tervezett épület-visszabontások;
- a megmaradó régi épületállomány és a lebontásokkal létrejövő új terek továbbhasznosítása funkcióváltással, és ezzel egyidejűleg új célcsoportoknak megfelelő átalakítással, pl.
 - o belvárosi újjépítésű épületek létrehozása új célcsoportoknak (pl. fiatal családok részére),
 - o újrahhasznosítás funkcióváltással (pl. régi ipari területek/épületek lakássá, műtermekké, turisztikai szálláshelyekké alakítása, stb.);
- új, kiterjesztett, bővülő belvárosi zöldterületek, zöldfolyosók, zöldtüdők létrehozása;
- komplex „renaturáció” (nem csak vízügyi értelemben – Internet 1), a természet „újjáélesztése” a városban.

A konkrét fizikai beavatkozások mellett alapvető fontosságú a „*városok szimbolikus újragondolása*” (hiszen a város nem csak épületek felnagyított halmaza, hanem lelke van!), azaz *a városfejlesztés és –tervezés kihívásai immáron új gondolati megközelítést igényelnek*, az alábbiak szerint:

- elhatározás, bátorság kell a városok közötti különbségek/differenciák definiálásához, a települési **egyediségek, sajátosságok** megtalálásához, megfogalmazásához, kommunikálásához és eladásához;
- sürgető fontosságú a **város újragondolása** kulturális, szociális és gazdasági értelemben, illetve tér és hasznosítás viszonylatában, azaz megkerülhetetlen a

városfejlesztés/tervezés paradigmaváltása (az „irányított növekedésről” a „rendezett visszavonulásra”);

- szükséges a **városi terek újraértelmezése** (filozófiai és fizikai értelemben egyaránt);
- elengedhetetlen a városi kreativitás (újrágondolás, a rutinnal való szakítás, kooperáció, **kommunikáció, marketing**) erősítése, ösztönzése;
- a zsugorodást mint szabad fizikai és gondolati tereket kell értelmezni és alkalmazni;
- a zsugorodó településeket a helyi társadalom és kultúra újrágondolása kapcsán meg kell kísérelni a jövőbeli gazdasági fejlődés sajátos és különleges laboratóriumaiként definiálni.

A fentiek alapvetően szükséges és fontos feltételei a zsugorodó városok és térségeik probléma-kezelésének, ahol kiemelt figyelmet kell szentelni az *endogén erőforrásoknak*, a **lokális társadalmakban rejlő belső fejlesztési potenciáloknak**.

Markánsan megmutatkozik ez a kíváncsi Magyarország esetében is, ahová 2004, de különösen 2007 óta óriási EU-s támogatások áramlottak különböző térségi és települési fejlesztésekre (abszolút értékben hazánk nettó pozíciója a 2014–2020-as időszakban kb. 25 milliárd euró volt. A fejlettségi szint (GNI) arányában ez +3,6%-os nettó pozíciót jelentett, amellyel Bulgáriát követve szintén másodikká voltunk a rangsorban – Hetényi 2013), igazi áttörés azonban *mindezek ellenére sem* regisztrálható sem társadalmi, sem gazdasági téren (a fenntarthatóságról, a környezetvédelemről pedig már szót sem merünk ejteni). Hogy miért ez a kételkedés? Hazai elméleti kutatási és gyakorlati terület- és településfejlesztési tapasztalatok alapján ugyanis ki lehet jelteni, hogy a legalapvetőbb fejlesztési bázis, kiindulópont, azaz a fentebb hangsúlyozott *emberi erőforrások fejlesztése* alapvetően mindig csak másodlagos szempont hazánkban. Értelemszerűen vannak kezdeményezések, projektek a humánerőforrás-fejlesztésre és annak kutatására; ezek a kezdeményezések azonban még jócskán elmaradnak a kívánatos szinttől, holott fontosságuk talán nem kívánna különösebb magyarázatot. Meglátásunk szerint tehát egyre inkább *a belső, helyi-térségi erőforrások mozgósítására lenne szükség* a térség- és településfejlesztésben – különösen annak tudatában, hogy az EU fentebb jelzett bőkezű támogatásai 2021-től átalakulnak (átmenetileg, de csökkenhetnek), s onnantól **az endogén (értve ezalatt humán és anyagi) erőforrásokon alapuló fejlesztéseknek kell(ene) előtérbe lépniük**.

Ezen kérdések kapcsán felvetődik a különböző térségek és **településeik társadalmi innovációkra való igénye** (vagy az igény hiánya) és azok megvalósítási képessége. A kimondottan vidéki térségekben jellemző társadalmi innovációkat a vidék következő sajátosságaiból vezethetjük le (G. Fekete 2014):

- *alacsony koncentráció* (népességben, vállalkozásokban, épületekben): a méretgazdaságossági elvek szigorú alkalmazása esetén az alacsony koncentráció a szolgáltatások hiányos kiépültségéhez vezetett;
- *a természethez való közelség*, ami egyben erőforrásként hasznosítható érték és súlyos felelősség is;
- *a centrumoktól való távolság*, ami információs elzártságot, magára hagyatottságot, a magasabb szintű szolgáltatások nehezebb elérhetőségét jelenti;
- *lassabb kulturális változások*, melyek kedveznek a kulturális értékek megőrzésének, de egyben az innovációk terjedését is lassítják (G. Fekete 2011, 77).

Mindezek alapján összeállíthatók a vidéki térségek sajátosságai, a településeiken megvalósítandó célok, illetve az ezek kapcsán – elvileg – elvégzendő speciális feladatok, az alábbiak szerint (2. táblázat):

2. táblázat: A társadalmi innováció potenciális területei vidéki térségekben

Vidéki sajátosság	Társadalmi cél	Speciális feladatok
<i>alacsony koncentráció</i>	depriváció csökkentése / felzárkózás elősegítése emberierőforrás-fejlesztési projektekkel	alternatív (kisléptékű) szolgáltatási módok bevezetése: oktatás, művelődés, egészségügy, szociális gondoskodás, kommunális szolgáltatások
	területi és társadalmi integráció	együttműködések és integrációk szervezése, belső hálózatok építése, közlekedés javítása, zöldítése
<i>természetközelség</i>	egészséges lakókörnyezet biztosítása a jelen és jövő generációinak	környezeti fenntarthatóság erősítése: természetvédelem, tájfenntartás, erdősítés, alternatív energiaforrások használata, hulladékkezelés és -megelőzés, lakások felújítása, település-karbantartás, szemléletformálás!
	megélhetés biztosítása, önrendelkezés erősítése, fiatalok letelepedése/letelepítése	helyi (természeti és kulturális) erőforrások hasznosítása: tájjellegű élelmiszertermelés, rekreációs lehetőségek bővítése, lakóingatlanok kiejánlása, tudásközvetítés!
<i>lassabb kulturális változások</i>	tudástársadalomhoz való kapcsolódás elősegítése	tudáskészlet bővítése: helyi tudás, szaktudás, digitális írástudás fejlesztése (képzések)
	identitás megőrzése, erőforrás-bővítés	kulturális örökség őrzése, hagyományápolás: gyűjtés, bemutatás és ezen örökség „fair” piacosítása
	közvetlen részvétel elérése, kapacitásbővítés	jó kormányzás: közösségek erősítése
<i>centrumoktól való (fizikai és szellemi) távolság</i>	területi hátrányok mérséklése	város-vidék kapcsolatok erősítése: ingázás segítése, piacok elérése és szervezése, (fizikai, információs, társadalmi) hálózatok építése, jelenlét és reprezentáció a városi, térségi véleményformálásban és döntéshozásban.

Forrás: G. Fekete 2014, 77

A kultúra mint a XXI. századi városfejlesztés eszköze

Mint fentebb is láthattuk, a posztmodern korszak már más erőforrások meglétét és alkalmazását követeli meg, mint az előző, fordí típusú időszak gazdasága – egy-egy térség, település fejlődésénél, fejlesztésénél a „kemény” tényezők (nyersanyag, ipar, stb.) helyett/mellett egyre inkább előtérbe kerülnek a „puha” (az emberi erőforrásokra, azok tudásbázisára, kreativitására alapuló) telepítőtényezők is (*olyan világban élünk, ahol a városban – is – egyre több szimbólumot termelünk és adunk el, optimális esetben a helyi, speciális kultúrára, tudásra és kreativitásra alapozva*).

A városfejlesztés/fejlődés szempontjából központi kérdés és tény már ma is, és méginkább az lesz a jövőben, hogy *a kulturális gazdaság a (poszt)modern városi gazdaság egyik legdinamikusabban erősödő, jellegzetes eleme* (Süli-Zakar et al. 2006). Fel kell végre ismerni, hogy **„a kultúra nagy üzlet. Egyik vezető szektora a posztfordista gazdasági forradalomnak és alapja számtalan város-megújulási programnak”** (Scott, A., idézi Süli-Zakar et al. 2006).

A kultúra megnövekedett és egyre erősödő szerepe a városok gazdaságában azért is látványos folyamat, mert egyszerre két síkon jelentkezik:

1. egyrészt egy *mennyiségileg*, hagyományos gazdasági mutatókkal mérhető folyamatról van szó (munkahelyek száma, adóbevételek növekedése, vendégéjszakák számának változása, stb.),
2. másrészt beszélünk egy *számszerűen nem mérhető* jelenségről, amely a kultúra szimbolikus, mítosz-, imázs- és egyéb teremtő erejéből születik, így generálva egy markáns járulékos vonzerőt a település számára (Süli-Zakar et al. 2006).

A városi kultúra tervszerű, átgondolt előállítására és eredményes piacosítása egy meghatározó alap lehet az adott – sok esetben zsugorodó – település élhetősége, fenntarthatósága/rezilienciája, jövőjének biztosítása szempontjából, hiszen a kulturális gazdaság több részből áll, így komplexen kiaknázható:

- *hagyományos kulturális szolgáltatások* (oktatás, közművelődés, művészeti szolgáltatások, turizmus). Ezen szolgáltatások jelentősége a fejlett országokban folyamatosan növekszik, hiszen sok embert foglalkoztatnak, tőkebefektetéseket vonzhatnak, városrehabilitációs akciók indítói és hasznélvezői lehetnek, s hozzájárulhatnak egy pozitív városimázs kialakításához és fenntartásához egyaránt;
- *kulturális termékpar*. Ez az ipar olyan termékeket állít elő, amelyeknek szimbolikus, kulturális értéke nagyobb, mint hasznosságuk (Süli-Zakar et al. 2006).

A városi kulturális gazdasági tevékenységek erősítése mellett szól, hogy jelentős a kis- és középvállalkozások szerepe, és kimagasló a hagyományok jelentősége is (Süli-Zakar et al. 2006). Az uniformizált, globalizált konzumkultúra ellenáramlataként kitermelődött már az a fogyasztói réteg is, amely egyre inkább az egyediséget, a jellegzetest, a különlegeset keresi – és azt meg is fizeti. A hagyományosat a modernnel ötvöző, kiváló minőségű, egyedi termékeket előállító, korszerű piacszerzésű kézműipar így sikerrel beépülhet a (globális) kulturális gazdaságba. A helyi hagyományos termékek felélesztése, modernizálása, s egy nagyobb közönség számára fogyaszthatóvá tétele nemzeti és nemzetközi szinten is sikerrel kecsegtethet. A lokális tradíciók, ünnepek, néprajzi látványosságok a turizmus élénkítését

jelenthetik, s újjáéledhetnek az ipari tömegtermelés korában lecsúszott kézműipari tevékenységek is (Süli-Zakar et al. 2006).

Mindezek miatt érdemes megjegyezni, hogy **a városi kulturális gazdaság különösen érzékeny a helyi társadalom milyenségére, azaz a lokális humánerőforrás-bázis minőségére.**

A kulturális gazdaság fejlesztésének fontos sarokpontja még a helyi közösség képviselőjének, az *önkormányzatnak* e területen folytatott aktív politikája, amely pl. a kulturális kiadások emelése, a városi kulturális intézmények átszervezése, hatékonyságának növelése, a rendezvények számának és színvonalának emelése, s az épített örökség funkcióbővítő revitalizációja terén jelentkezhethet (Süli-Zakar et al. 2006), így járulva hozzá a város életminőségének javulásához. A kulturális gazdaság szimbolikus, imázsteremtő és –erősítő jellege miatt olyan vonzerőt képes generálni, hogy az a város társadalmára és gazdaságára, összességében a városi élet egészére kihatást gyakorol.

Reziliencia: egy divatos fogalom megjelenése a fejlesztéspolitikában

Oly korban élünk a Földön, amikor gyökeres társadalmi, politikai, gazdasági, természeti-környezeti átalakulások zajlanak. Komoly a veszély, hogy az emberiség nem fogja tudni irányítani ezeket a változásokat, sőt, amennyire *tettekben, cselekvésekben nem készül* ezekre a változásokra, sajnos az is megeshet, hogy még csak lépést sem tud tartani velük. De hogyan lehet felkészülni valamiféle „váratlan” változásokra? És hogyan lehet egy egész társadalmat felkészíteni ilyesmire? Vajon a természet kínál valamiféle receptet erre? (Czúcz 2010)

A következő évtizedek tehát a „nagy változások kora” lesz az emberiség számára. Elkerülhetetlenül megváltozik az a külső környezet, melyhez társadalmunk mindennapi tevékenységével alkalmazkodott. Mi kell ahhoz, hogy egy komplex rendszer viszonylag stabil tudjon maradni jelentős külső változások közepette is?

Minden érának, korszaknak és szakterületnek megvannak a maga divatos fogalmai, s ez alól nem kivétel a tudomány sem: mindig felbukkannak új, vagy újra előtérbe kerülnek rég elfeledett kifejezések, esetleg addig csak más tudományterületen alkalmazott fogalmak hatolnak be s nyernek polgárjogot olyan területeken, ahol addig az adott fogalom használata ismeretlen volt. Ilyen kifejezés a társadalomtudományokban is létjogosultságra szert tett „**reziliencia**” fogalma. A reziliencia fogalmát a legkülönbözőbb háttérű kutatók meglehetősen eltérő problémákra és módokon alkalmazták, élénk és igen tartalmas vitákat váltva ki, amelyek hozzájárulhatnak a területi folyamatok megértéséhez is (Pirisi 2019).

Az ökológusok elvileg tudják a választ: ez a tulajdonság a már fentebb említett *reziliencia* (Czúcz 2010). Anélkül, hogy további részletekbe menően kifejtenénk ezt a fogalmat és mögöttes tartalmát (ezt megteszik, olykor egymással is vitázva pl. *Holling 1973*, Bourbeau 2013, Chandler 2013, Joseph 2015, Neocleous 2013, illetve őket is idézve Fejérdy – Z. Karvalics 2015, Kuslits 2015, Székely 2015), mindenképpen helyt kell adnunk egy rövid elemzésnek, hogy mit is jelent ez a szó, és milyen helyet foglalhat el ez az elképzelés a településfejlesztés témakörében.

A „**reziliencia**” eredeti jelentésének megalkotását és használatát az orvostudománynak köszönhetjük: azt a jelenséget-képességet írják le, amely *a betegség utáni regenerációt, az eredeti vagy ahhoz hasonló állapotba hozó gyógyulást eredményezi*. Már ebben a vonatkozásban is érdemes felfigyelni a rezilienciának azokra a jellegzetességeire, amelyeket a későbbiekben más területeken kibontakozó kutatások és elemzések is feltártak és bemutattak (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 114):

- *kettős természetére* (arra, hogy a képesség és a folyamat együttesen, elválaszthatatlanul jelenik meg benne – a képesség történeti, a folyamat pedig ciklikus módon);
- *a komplexitásra* (vagyis a holisztikus megközelítés szükségszerű voltára);
- *a kontextualitásra* (vagyis arra, hogy minden egyes reziliencia-szituáció a külső hatások és a belső képességek teljesen egyedi kombinációjában létezik csak); és
- *ciklusosságára* (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 115).

Más megközelítésben **egy rendszert akkor nevezhetünk reziliensnek, ha a főbb „funkciók” sérülése nélkül képes a külső „sokkok” elviselésére**. Rendszer, mint pl. az ökoszisztémák vagy

társadalmi rendszerek, illetve funkciók, mint pl. az anyagáramlások fenntartása, struktúrák és az információ megőrzése (Czúcz 2010).

Milyen rendszerek tekinthetők reziliensnek, és melyek nem? Az ökológia a következő útmutatást adja:

1. Minél kisebb, önállóan is működőképes egységekből áll egy rendszer, annál reziliensebb.
 - Az anyagáramlási ciklusok minél kisebb tér- és időskálán alkossanak zárt körfolyamatokat (önellátás képessége, saját hulladékok feldolgozása).
 - A jelenleg tartó éghajlatváltozás vizsgálatának egyik tanulsága az, hogy pl. a nagyobb távolságra vonuló madarak vagy a hosszabb életciklusú fák sérülékenyebbek, mint a kisebb tér-, illetve időléptékben gondolkodó társaik.
2. A generalisták könnyebben túlélnek a nagy változásokat, a túlzott specializáció sebezhetővé tesz (nevezhető ez a „több lábbon állás” elvének vagy „kockázatmegosztási” elvnek is).
3. Nagy változások időszakában a komplexitás minimalizálódik (a túlspecializált szereplők/intézmények kiesnek, a lehetséges szerepek és kapcsolati viszonyok száma visszaesik, a felhalmozott információ elvész) (Czúcz 2010).

Az elmúlt évtizedekben a modern nyugati társadalmak szinte maradéktalanul feláldozták rezilienciájukat a (vélt vagy valós) hatékonyság, versenyképesség, méretgazdaságosság, a készletmentes „just in time” megoldások, valamint a globalizáció oltárán. Társadalmunk és ezáltal mindannyiunk élete, életben maradása alapvető függőségbe került több nagy (globális) ellátórendszerrel. A rossz hír azonban az, hogy ezek az ellátórendszerek fenntarthatatlanok, az elvonási tünetek pedig kegyetlenek lesznek (Czúcz 2010).

A reziliencia típusai

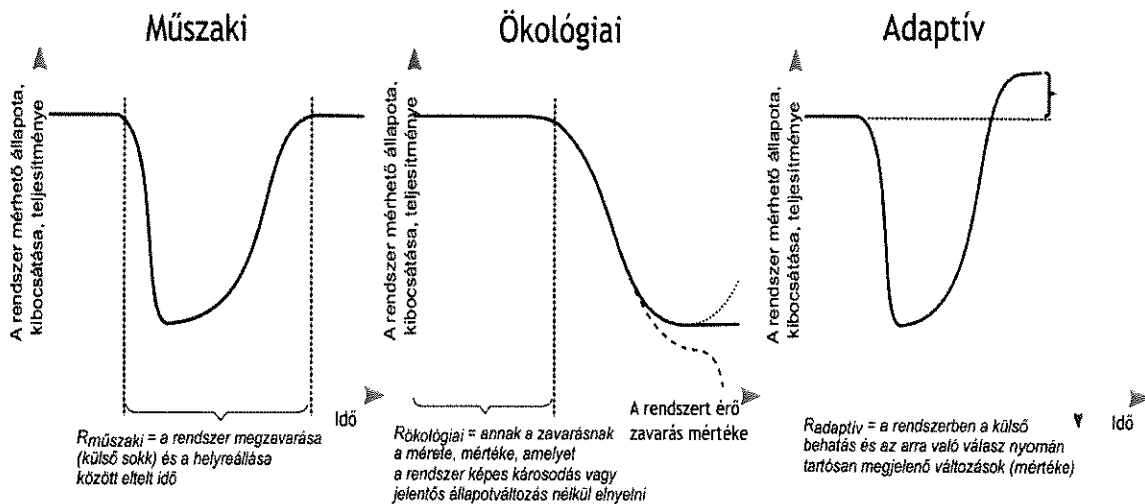
A reziliencia tudományos karrierje Crawford Stanley Holling kanadai ökológus 1973-as tanulmányával indult (Holling 1973, ld. fentebb). Eredeti értelmében *egy egyensúlyi állapotban lévő (komplex) ökológiai rendszer helyreállítását jelentette valamely erőteljes külső behatás, sokk után* (ld. fentebb).

Manapság a legáltalánosabban használt a háromféle reziliencia-típust alkalmazó megközelítés (Pirisi 2019 után).

A három fogalom három különböző ellenálló- és reakcióképességet takar:

- a. *A műszaki reziliencia* egy rendszer stabil alapállapotba való visszatérésének képességét („visszapattanását”) jelenti, és kifejezhető azzal az idővel, amely a behatás és a működés helyreállása között eltelik.
- b. *Az ökológiai reziliencia* annak a maximális külső hatásnak a mértéke, amelyet a rendszer még károsodás vagy jelentős állapotváltozás nélkül képes elviselni, voltakeppen abszorpciós képesség.
- c. *Az adaptív reziliencia* olyan képességre utal, amelynek révén a rendszer külső behatásokra megváltozik, avagy a megváltozott külső körülményekhez adaptálódik (Pirisi 2019, 66) (2. ábra).

2. ábra: A reziliencia típusai

Forrás: Pirisi 2019, 66

Látható, hogy két hasonló (a és b), és egy eltérő fogalomról van szó: az *első két esetben* a reziliencia a rendszer valamely adott, a *behatás pillanatában meglévő tulajdonsága*, a *harmadik esetben* viszont a behatás kapcsán *bekövetkezett megváltozása*. Az első kettő (elvileg) jól mérhető, a harmadik nehezen számszerűsíthető, hiszen egy olyan komplex rendszerben bekövetkező változás, amely nem írható le néhány változó számszerű különbségeként. Ilyen értelemben az ábra jobb oldala talán túlzottan leegyszerűsítő (Pirisi 2019, 66).

Rezilienciája úgyszólván bárminek lehet. Az ökológiai reziliencia fizikai megközelítésben (mint erőelnyelő képesség) viszonylag egyszerű „rendszereknek” is fontos, tesztelt és növelni vágyott tulajdonsága, mint mondjuk egy széknek. A komplex rendszerek, amelyek közül Walker et al. (2004) megkülönböztetnek tisztán természeti, tisztán társadalmi, kombinált, valamint szocioökológiai típusúakat, szükségképpen mindegyikkel rendelkeznek valamilyen mértékben. Azonban **a társadalomtudományokban a harmadik megközelítés vált uralkodóvá**, így többen, például MacKinnon és Derickson (2013) két típust állítanak egymással szembe: az *elasztikusságot* és a *visszatérés sebességét* (voltaképpen a+b), illetve a rendszer *adaptációs folyamatát* (Pirisi 2019, 66).

Reziliencia a terület- és településfejlesztésben

Úgy véljük, a fenti tények mindenképpen indokolják egy új szemléletmód kialakítását a terület- és településfejlesztésben is. Pirisi G. (2019) nyomán a rezilienciára mint a komplex (térbeli) rendszerek sajátosságára tekintünk, amely kiváló elméleti kerete a területi folyamatok elemzésének, illetve az e folyamatokba történő beavatkozás tervezésének.

A társadalomtudományok rezilienciával kapcsolatos vizsgálatai lehetővé teszik a reziliencia kulcstulajdonságainak meghatározását; a nehézséget az okozza, hogy a legtöbb kutatás általában csak egy-egy társadalmi szférát, egy-egy aspektust emel ki (Pirisi 2019, 74).

1. A legbiztosabb elem a **diverzitás**. Az ökológiai gyökerű rezilienciafogalom kezdetektől pozitívumként értelmezte a diverzitást – eredetileg biológiai értelemben (Holling 1986), de később a társadalmi analógiák felé is nyitva (Adger 2000; Elmqvist et al. 2003). Az utóbbi években a diverzitás jelentőségét különböző kiindulópontokból hangsúlyozzák (Boros et al. 2016; Németh 2016).
2. Aligha vitatható, hogy a **kohézió** szerepe is jelentőséggel bír. Ezt az aspektust a társadalomtudományi kutatások hozták előtérbe, például a katasztrófa helyzetbe került közösségek reakciója kapcsán (Adger et al. 2005; Townshend et al. 2016; V. Komlósi, Richter 2015). A kohéziót más szerzők alapvetően a társadalmi tőkében látják kifejeződni (Aldrich, Meyer 2015; Petzold 2016; Szabó 2015), megint más megközelítésekben az összekapcsoltság jelenik meg (Ahern 2011), amely ugyan nem azonos a kohézióval, de a társadalmi csoportok közötti interakciók révén rokon természetű.
3. A harmadik tulajdonság az **autonómia**. Az autonómia központi szerepet játszik a közösségi „leleményesség” (resourcefulness) koncepciójában (MacKinnon, Derickson 2013), de megjelenik más kontextusokban is, mint a katasztrófasérülékenység csökkentésének eszköze (Tanner, Mitchell, Polack 2009) vagy a mentális ellenálló képesség egyik feltétele (Kirmayer et al. 2011) (Pirisi 2019, 74).

Ha kételkednénk a három kiválasztott tulajdonság jelentőségéről, érdemes megfordítanunk a kérdést: vajon egy közösség, amely társadalmában, gazdaságában és politikumában egyveretű, polarizáltság és szétszakítottság jellemzi, valamint ki van zárva a saját sorsát érintő döntéshozatalból, nem tekinthető eleve igen sérülékenynek? (Pirisi 2019, 74)

A fenti tulajdonságok – a rezilienciát kialakító tényezők – értelmezhetők a három, korábban megnevezett szférában: a társadalom strukturális viszonyaiban és a reciprocitáson alapuló kapcsolatrendszerében, a gazdasági aktivitásban és a piaci viszonyrendszerekben, valamint a politikai szférában és a hatalmi/alárendeltségi viszonyokban (Pirisi 2019, 74) (3. táblázat).

3. táblázat: A reziliens település sajátosságai a helyi társadalom néhány viszonyrendszerében

A helyi társadalom tértermelésének aspektusai	A rezilienciát kialakító legfontosabb tényezők		
	Diverzitás	Kohézió	Autonómia
Társadalmi struktúrák és reciprocitáson alapuló viszonyok	Sokszínűség, heterogén szerkezet a társadalom különböző metszeteiben (kor-, státusz-, etnikai és vallási tagoltság, szubkulturális és életmódcsoportok	Erős kötődés a helyi közösséghez (identitás), magas szintű társadalmi tőke (bizalom), integráció: a kirekesztés és a kizáródás hiánya	Önszervezettség, jelentős számú alulról jövő kezdeményezés és nonprofit szervezet jelenléte, működése
Gazdasági aktivitás és piaci viszonyok	A gazdasági szereplők méretbeli és ágazati sokszínűsége	Helyi kötődésű vállalkozások jelenléte és társadalmi szerepvállalása	A gazdasági aktivitás erőforrásainak helyi rendelkezésre állása, helyi piacok működése, lokális termelési láncok és piaci kapcsolatok
Politikai aktivitás és hatalmi viszonyok	Értékpluralizmus, különböző csoportok részvétele a döntéshozatali mechanizmusokban, a kisebbségi vélemények artikulálásának lehetőségei	Érdekegyeztetési mechanizmusok működése, együttműködés a különböző csoportok között az alapvető stratégiai célok kapcsán	A helyi ügyeket érintő stratégiaalkotás és döntéshozatal széles körű szabadsága

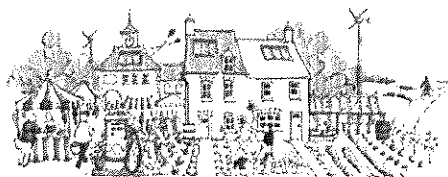
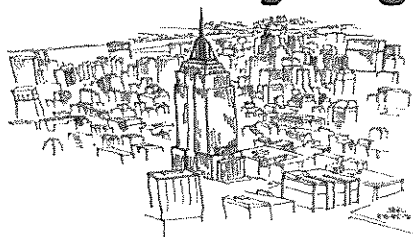
Forrás: Pirisi 2019, 75

Összegezve, a reziliencia általunk alkalmazott jelentéstartalma a következő (Pirisi 2019, 67): a reziliencia *társadalmi konstrukció, amelyet egy térbeli alapon szerveződő, intézményesült és informális kapcsolatok által összekapcsolt közösség hoz létre. E kapcsolatok által hordozott készségek és tudás összessége, amely lehetővé teszi a változó, a közösség szempontjából külsődleges társadalmi, gazdasági, politikai és ökológiai feltételekhez való folyamatos alkalmazkodást, a közösség működőképességének megőrzését, a képességet a saját készségek és tudás bővítésére és struktúra megújítására, ezáltal a közösség kiszolgáltatottságának csökkentésére.*

Szükségessé válik immár egy alapvető filozófiaváltás: a hatékonyság mind üdvözítő jelszó helyett át kell állnunk a város reziliencia-alapú újraértelmezésére (3. ábra).

3. ábra: Hatékonyságtól a rezilienciáig – a város újraértelmezése

Hatékonyság ↔ Reziliencia

Forrás: Internet 2

A reziliencia kérdéskörének elemzésekor fontos a *képességszemlélet* figyelembevétel is (Sen 1993). Elméletét a településfejlesztésre is alkalmazva **fontos a helyi humán erőforrások lehető legteljesebb feltérképezése, ez alapján kiaknázása, a képességeikre való építkezés**; amint a természeti környezet/természeti tőke, úgy a szellemi-kulturális vagy az épített örökség is **kizárólag az emberi beavatkozás/felelősség kontextusában értelmezhető**, illetve mozgósítható (Bajmócy 2012). **Magas fokú reziliencia csakis magas fokú társadalmi kohézióval és az „extraszomatikus”** (a nem öröklődő, hanem írásos, beszélt és ehhez hasonló módon tárolt tudás – Internet 3) **képességekre való építkezéssel együtt érhető el**. Az általános hasonlóságok mellett *minden egyes városnak egyedi képességszerkezete van*: olyan sajátosságok, vagy sajátosságok egyedi kombinációi, amelyek csakis az adott településre és annak lakóközösségére jellemzőek (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 119).

Jellemző, hogy a mindennapi gondok, a városüzemeltetés-szintű feladatok, az önmagában vett „statisztikai” népszám-adatok változásaira (ld. pl. demográfiai zsugorodás) való ötletlen reflexiók rutinszerű világában háttérbe szorul a „képességek” szakadatlan feltárása, értékelése (majd a változó körülmények függvényében való újraértékelése). Ezzel párhuzamosan inkább jelszavakban, semmint tudatosan megkomponált középtávú programokban jelenik meg a megtartóerő és az ellenálló-képesség fokozásának stratégiai célja (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 119).

Pedig belátható, hogy *amiként egyetlen (!) polgár speciális „képessége”, egyetlen történelmi épületre épülő „képesség”, vagy egyetlen egy speciális, csak az adott településre jellemző természeti erőforrás is kiindulópontja vagy felhajtóereje lehet a reziliencia-erősítésnek és új erősségek megteremtésének*. Ehhez azonban nem elég a pont-szerű képességben gondolkodni: folyamatokra kell alapozni, felismerve azok ciklus-természetét, és megfelelően azonosítva az egyes ciklus-szakaszok lényeges karakterisztikáját (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 119).

A magyarországi városfejlesztés lehetőségei, korlátai és jövőbeli kilátásai

A statisztikai mutatókkal jól mérhető, ám a kvalitatív oldalt meglehetősen homályban hagyó demográfiai adatokon túl, sajnos jellegzetesen magyar társadalmi sajátosságok is ellenében hatnak egy nyugat-európai típusú, alulról is jövő, iteratív, eredményes, akár a zsugorodást is kezelő városfejlesztésnek; ezen problémák az alábbiak:

- a nagyjából még mindig hagyományos-mérnöki, és nem holisztikus, társadalomtudományi megközelítésű várostervezési/-fejlesztési módszerek alkalmazása (mely ugyanakkor jórészt az országos, *nem* pedig a helyi szabályozási kötöttségek miatt nem lehet elég innovatív);
- az egyes meghatározó helyi városfejlesztési szereplők érdekellentétei (politikai és gazdasági téren, minden szinten);
- a városfejlesztésben potenciálisan érdekelt aktorok egymással szembeni bizalmatlansága;
- a vállalkozói lassúság, az újításra való képtelenség, az akarat hiánya, egyfajta retrográd értetlenség;
- a helyi lakosság jelentős részének értetlensége, illetve tanult tehetetlensége;
- fejlődő, de még nem elégséges város- és turizmusmarketing-tevékenység;
- mintegy összegzőként *a helyi minőségi humán erőforrások nem eléggé megfelelő mivolta.*

Ezen összetett társadalmi-demográfiai problémák következményeként részben már ma is regisztrálható, illetve a jövőben – a mai tendenciák folytatódása esetén – fokozódhat a helyi városzsugorodás problémája, azaz

- egyre drágul az infrastruktúra, az épített környezet fenntartása, az elöregedő helyi társadalom eltartása („csökkenő népesség – csökkenő képesség” (?)), illetve
- egy torz, demográfiailag, morálisan (társadalmi anómia) és gazdaságilag hanyatló (elszegényedő, anyagilag kiszolgáltatott, a szegénységet bővítetten újratermelő), önmagát fenntartani képtelen helyi társadalom kialakulásának,
- a komplex városi társadalmi-gazdasági-környezeti hanyatlásnak,
- összességében a város kiüresedésének a veszélye fenyeget.

A városfejlesztés sikerének három pillére: az értő városvezetés, az aktív lakosság és a kívülről (is) érkező tudás (Z. Karvalics 2016)

Minden településnek szüksége lenne egy konszenzuális, néhány alapvető kitörési irányt és prioritást tartalmazó jövőképre, amelyet nagyjából mindenki támogatni tud, és a fejlesztési forrásoknak ezt a jövőképet kellene szolgálniuk. Ha például egy kistelepülés polgármestere nem tud pályázati forráshoz jutni, hogy szép buszmegállók legyenek a településen, akkor összefog a helyi vállalkozókkal és lakosokkal, és megcsinálják maguk. Ha évtizedek óta nem sikerül elérni, hogy egy kis bekötőutat leaszfaltozzanak, akkor az érintett családok, gazdálkodók közösen elkészíthetik maguknak. Létezik tehát olyan forogatókönyv is, amelyet nem a pénzlehívási szándék, hanem bizonyos problémák megoldása és a kedvezőnek vélt változások iránti eltökéltség, akarat és igény ír.

Ha van forogatókönyv, és ahhoz lehet pályázati pénzt rendelni, az jó. Ha nem, változás akkor is elérhető. A kérdés az, hogy ki ért a forogatókönyvíráshoz. **A települést és annak kitörési**

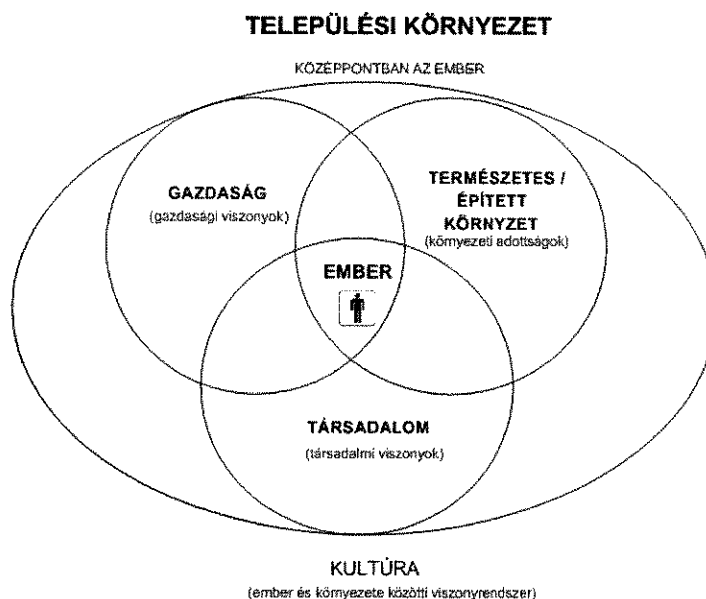
pontokat hordozó értékeit senki nem ismeri jobban, mint azok, akik benne élnek. A város vezetőinek és tisztviselőinek eközben több szakmai információ szalad össze a kezükben, mint másoknak, ez alapján mérleghetjük, állíthatjuk össze a fejlesztési elképzeléseket.

E két erőforrás kiegyenlítése (az adatok nyilvánossá tétele, megosztása és a részvétel, a participáció kultúrája) sokat tehet a belső képességek láthatóságáért. Ám az életre keltéshez, a vízióba építéshez elengedhetetlen a kívülről érkező, a megragadható esélyekre vonatkozó tudás is: milyen törvényszerűségek szabályozzák az adott várostípus fejlődését, milyen átfogó globális, regionális várostársági mozgásokon belül milyen típusú kitörési pontok milyen stratégiai területet jelölnek ki; ezzel hogyan lehet az adott várost összepárosítani, milyen, másutt bevált „legjobb gyakorlatok” felhasználásával? A jó városvezetők ezt a szaktudást képesek csatornázni, bevonni a jövőtervezésbe. A kívülről importált tudás persze veszélyes lehet akkor, ha megpróbál általános modelleket egy városra erőltetni. De mint a trágya, végtelenül termékennyé is tehet, ha eredeti módon képes összekapcsolódni a város megmaradt esélypontjaira, lehetőségeire, erőforrásaira vonatkozó tudással (Z. Karvalics 2016).

A városfejlesztés: a minőségi, élhető, fenntartható és biztonságos környezet megteremtése a kultúrára alapozva

A település fejlesztése során – mivel a település messze több, mint az épületek összessége, hiszen „lelke van” – mindenkor alapvető cél egy minőségi, biztonságos és fenntartható élettér megteremtése a városokban. Ez egy komplex és bonyolult, folyamatosan változó rendszer, melynek középpontjában az ember áll (4. ábra).

4. ábra: A települési környezet komplexitása

Kulturális értékek: Az emberség által létrehozott anyagi és szellemi értékek; a helyi identitás, és nemzeti önazonosság hordozói.

Forrás: Internet 4

Tudván azt, hogy a kultúra az ember és környezete között fennálló viszonyrendszer, az egyes elemeket megvizsgálva a következőket állapíthatjuk meg.

A **környezetre** a folyamatos – sajnos többnyire negatív – változás jellemző (egyre nagyobb mértékben az emberi tevékenységek miatt!), ezekhez a változásokhoz az embernek alkalmazkodnia kell. Ezek alapján a fejlődés, melyet a környezeti változásokhoz való alkalmazkodásként definiálhatunk, elkerülhetetlen.

A **kultúra** (általánosságban véve) határozza meg az egyes emberek, közösségek és társadalmak viszonyát más egyénekhez, társadalmakhoz, illetve mindezek kapcsolatát természetes környezetükhöz. Egy-egy kultúra az adott csoport viszonyrendszerét definiálja, a közösség értékein, gondolkodásán, meggyőződésén alapul, melyek egyben meghatározzák a közösség értékrendjét és viselkedését is.

Önmagában a kultúra fogalma nem definiálja annak jóságát, helyességét. Az ember és környezete közötti helyes viszonyrendszert szerves kultúrának nevezzük, mely a természeti és társadalmi környezet folytonos egymásra hatásaként, úgynevezett alkalmazkodott kultúraként jött létre anélkül, hogy veszélybe sodorta volna az alkalmazkodás szereplőit, a természetet és a társadalmat.

Az építészeti kultúra az ember és az épített környezet; az épített környezet elemei; a természeti és épített környezet közötti viszonyt rögzíti. A tárgyiasult kultúrán belül az épített környezet kulturális örökség részét képező értékei a történelem során kiszűrt és fennmaradt tárgyi értékekhez tartoznak, a helyi kulturális identitás hordozói (Internet 4).

A magyar periféria társadalmi-gazdasági problematikája

A történelem viharainak is köszönhetően a centrum-periféria viszonyrendszerben Magyarországon a területi egyenlőtlenségeknek két nagyobb előfordulása jellemző napjainkban: az ún. belső-, valamint a külső (határ menti) perifériák; témánk szempontjából jelen esetben a belső perifériák problémaköre a fontos.

A *belső perifériák* azok a jelentékenyebb kiterjedésű térségek, amelyek az ország belső területein (kiemelten a megyehatárokon fekvő térségekben) elhelyezkedve az átlagnál koncentráltabban viselik magukon a hátrányos helyzet következményeit (tartós gazdasági recesszió, akut foglalkoztatási válság, magas, az országos átlagot jóval meghaladó nagyságrendű munkanélküliség, elvándorlás, szegénység, a roma népesség koncentrációja stb.) (Baranyi B., 2004, 7). Ilyen belső perifériák nagy számban találhatóak az ország különböző területein, de leggyakoribb és legkiterjedtebb előfordulásuk általában az Alföld nagyrégióban, illetve Észak-Magyarországon tapasztalható.

Úgy is lehet fogalmazni, hogy hazánkban igazából az egész kelet-magyarországi térség, különösen pedig Északkelet-Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete periférikusnak minősül, s területén nagy számban fordulnak elő halmozottan hátrányos helyzetű belső perifériák. Tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a Szeged–Szolnok–Balassagyarmat képzeletbeli vonaltól K-ÉK-i irányban elhelyezkedő régiók jelentős részei az ország legkiterjedtebb válságövezeteit foglalják magukban (Baranyi B., 2004, 8).

Az Alföld-kérdéskör

Az Alföld-kérdéskör társadalmi-gazdasági-ökológiai összefüggéseinek az elemzése, vizsgálata már önmagában is kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen kiterjedését tekintve a legnagyobb hazai összefüggő természeti (földrajzi, ökológiai) tájról van szó, amely Magyarország területének csaknem 40%-át teszi ki, s csaknem hárommillió embernek ad otthont (Baranyi B., 2004). Csakhogy a természeti-gazdasági-történeti egység iránt megnyilvánuló sokirányú érdeklődést mégsem csupán a tekintélyes földrajzi kiterjedés, jóval inkább *a régió sajátos, a többitől gyökeresen eltérő, csöppet sem szokványos fejlődési útja, „mássága”* kelti fel.

Az *„Alföld-jelenség”* legjellemzőbb megnyilvánulásai (többek között): a *fejlettség elemeit* is magában *hordozó elmaradottság*; a természeti táj és a társadalomfejlődés szoros kölcsönhatásaként kialakult *jellegetes „lelki kapcsolat”* és *„táji mentalitás”*; az Alföld sajátos társadalmi struktúrát mutató *pusztai, frontier jellege* (amely elsősorban társadalmi jellemző, s csak azután területfejlődési típus); az Alföld *periféria-jellege*, sőt egyes kiterjedt térségeinek a *„periféria perifériája”* helyzete; a gazdaság és társadalom változásainak diszharmóniájában, a társadalmi és gazdasági fejlettség *„meg nem felelésében”* testet öltő *sajátos társadalomfejlődési út*: a paraszti polgárosodás, illetőleg a parasztpolgári-mezővárosi fejlődés; az *egyedülálló alföldi település- és városfejlődés*, s egyáltalán, az *„alföldi út”* megannyi más, egyedi vonása (Beluszky 1988, 1992).

Az *„Alföld-jelenség”* évszázadokon át megőrződött egyik lényegi eleme az a sajátos kettősség volt, amely a *„társadalmi és gazdasági fejlettség meg nem felelésében”, a mindenkori társadalmi szerkezetnek a gazdasághoz viszonyított relatív fejlettségében* nyilvánult meg. Ez

annyit jelentett, hogy „az Alföldön az államalapítástól kezdődően felületesen feudalizált, a feudalizmuson hamar túljutó parasztpolgári fejlődés zajlott, szinte mindvégig perifériakörülmények közepette; ez hívta létre a sajátos kettősséget, a gazdaság mindenkori lemaradását a társadalmi fejlődés mögött. Közép-európai viszonyaink közepette ez az út nem vezetett autochton polgárosodáshoz, ám a XIX. század derekáiig-végéig a társadalomfejlődés 'nyugatiasabb' elemeket is magában foglalt (szabadmenetelű jobbágyok, önkormányzatok, népi egyház, lazább feudális függés), mint az ország más, közép-európai fejlődési modellel leírható részein” (Beluszky 1992).

„Az alföldi út kérdőjelei”

A szükséges és indokolt települési-területi *felzárkózás* és a *továbbfejlődés* igényei egyszerre vannak jelen az Alföldön, így a változások erősen Janus-arcúak. Fényesen bebizonyosodott ugyanis, hogy a szükséges és gyakran erőteljes – túlnyomó részben *külső forrásokból finanszírozott* – *felzárkózási lépések* (gáz bevezetése, csatornázás, út- és járdaépítés, stb.) bizony nem generálnak „automatikusan” további fejlődést, gazdasági élénkülést, vagy a jövedelmi viszonyok érdemi javulását. Mindeközben pedig a települési önkormányzatok finanszírozása állandó bizonytalanságban van: ennek okai a nagy központi elvonások, az egyre kevesebb újraelosztás, a hiányzó helyi akarat és képesség az adók befizetésére, stb.

Az alföldi gazdaság remélt élénkülésének az elmaradása tehát már egyre kevésbé az infrastrukturális hiányosságokkal (hiszen a települések funkcionális ellátottsága 1990 óta érdemben javult), sokkal inkább *a helyi társadalom megújuló képességének és adaptív készségének a hiányával magyarázható*. Ennek javítása sokkal nehezebb és sokkal hosszabb távú feladat, mint a települési funkcionális hiányok pótlása (Csatári 2005).

Ez a fenti ellentmondás a címben jelzett problémát „három-osztatúvá” bővíti: állandó és erőteljes feszültség van a település-működ(tet)és, a –felzárkóz(tat)ás és a –fejlesztés között (Csatári 2005).

*A jövőt illetően az a forgatókönyv valószínűsíthető, hogy a térgazdaság érdemi élénkülése, az agrárium szükséges modellváltása, a korszerű vidékfejlesztés – s mindezek következtében a lokális társadalmi stabilitás (ehhez kapcsolódva az életszínvonal) javulása – nélkül tovább fognak növekedni az elmúlt évtizedekben még csak kevéssé érzékelhető térbeli különbségek. Külön súlyosbítja a problémakört, hogy a folyamatos lecsúszás közben a települések igen nagy erőfeszítéseket tesznek/tettek *funkcionális felzárkózásuk* érdekében, elsősorban *tartalékaik felélésével és külső* (egyre nagyobb részt EU-s) *támogatással*. Ezek azonban általában *nem elégségesek* a kiszámíthatóan javuló társadalmi helyzet eléréséhez, de gyakran még a stabilitás fenntartásához sem (Csatári 2005).*

Nagy veszély, hogy a labilis vagy a hanyatló társadalmú települések és térségek – a gazdasági megújulás és a jövedelemtermelő képesség érdemi javítása nélkül – a piacgazdaság körülményei között egyre több központi funkciójukat fel fogják adni, márpedig ez hatalmas veszteségeket okozhat az ország számára is (Csatári 2005).

A régióban nem tűnik sokáig fenntarthatónak a települések viszonylag gazdag funkcionális ellátottsága a helyi társadalom gyengülő, romló helyzete mellett; a központi funkciók

fenntartása (fejlesztése) és a társadalmi erózió, lumpenizálódás, labilitás és hanyatlás között érzékelhetően egyre élesebb az ellentmondás.

A továbblépés gátja: az elenyészett társadalmi tőke

A korábban leírtakon túl a perifériaképződés szempontjából az *Alföld* nemcsak a történelmi előzményeket, hanem a történelmi folyamatok következményeit és a *perifériaképződés* rendszerváltozás utáni és jelenlegi *sajátosságait* is talán a *legtípusosabban jeleníti meg*.

Mindezt azért is fontos kimondani, mert *Magyarország keleti felében a rendszerváltást követő évtizedekben a tulajdoni, képzettségi-kulturális, foglalkoztatottsági, demográfiai, egészségügyi, szociális viszonyokban a társadalmi és a területi különbségek nemhogy csökkentek volna, ellenkezőleg: növekedtek* (Baranyi 2004, 11).

A társadalmi fejlődés fentebb leírt, történelmileg kialakult sajátos „alföldi útja”, amely egyszerre viselte magán az elmaradottság és a viszonylagos fejlettség jegyeit, az elmúlt évtizedek történelmi-gazdasági-társadalmi változásai során megrekedt. Az egykori kettős fejlődés, az alföldi társadalom „másságának” korábbi alapjai, mindenekelőtt az Alföld „történelmi szindrómái” közül is a legértékesebb tényezők (a parasztpolgári-mezővárosi fejlődés működése, a relatíve fejlett mezővárosi intézményhálózat, a reformált egyház haladó-polgári irányzatainak a jelenléte, a társadalmi mobilitás, az „innovatív” paraszti mentalitás stb.) kedvező hatásai az elmúlt szűk háromnegyed évszázad során mára megszűntek.

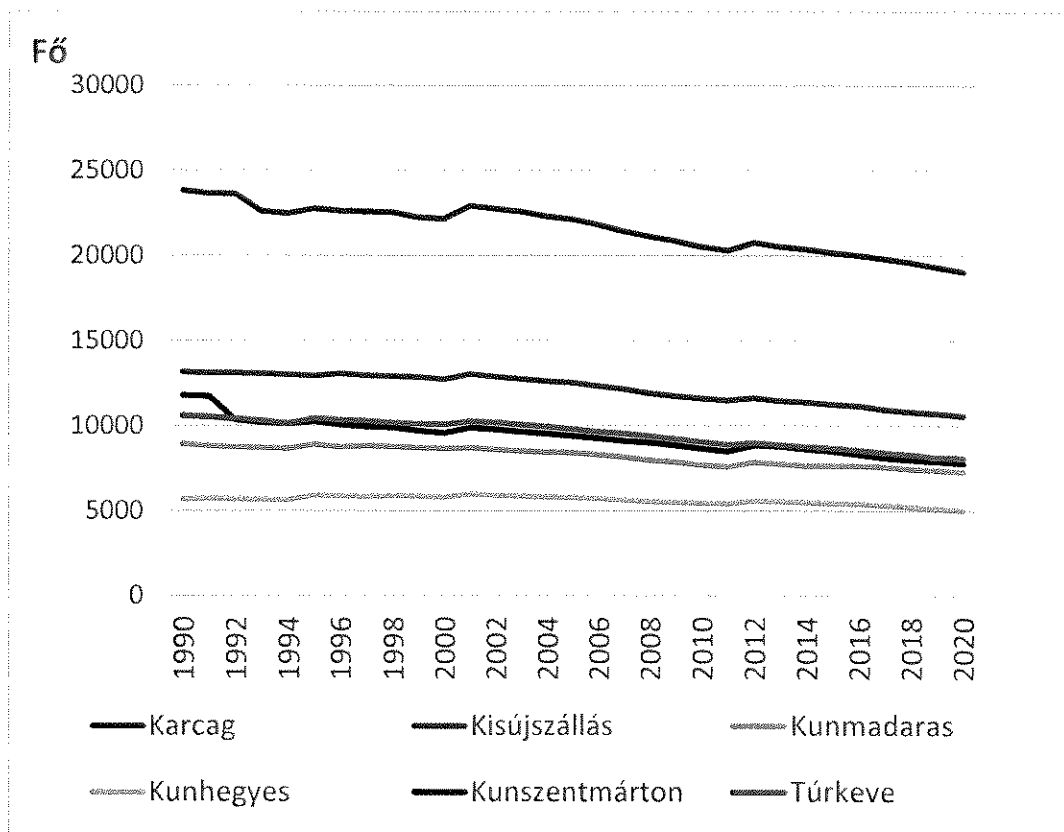
A sajátos mentalitáson és identitáson kívül ma már egyetlen olyan pozitív társadalmi tényező sincs, amely a korábbiakhoz hasonló kedvező társadalmi hatást tudna kiváltani az Alföldön. A XXI. századi posztmodern magyar digitális félféudalizmus korában eljutottunk oda, hogy a gazdaság és a társadalom fejlődésének korábban az utóbbi számára előnyös diszharmóniáját immár a teljes „harmónia”, azaz a korszerűtlen gazdasági szerkezethez igazodó korszerűtlen társadalmi struktúra egymásnak megfelelése, sőt esetenként a korábbiakkal ellentétes előjelű, ezúttal már a társadalmi mozgásfolyamatok számára hátrányos diszharmónia váltotta fel (Beluszky 1992, Csatári 1993).

A társadalmi változások és komplex gazdasági-környezeti vonatkozásaik a Nagykunságban

Szűkebb térségünket, a történelmi Nagykunságot, annak hat települését elemezve jelenleg is folyik egy kutatás a demográfiai átalakulás okairól és következményeiről, illetve az esetleges megoldási lehetőségekről (Kovács et al. 2022).

Sajnos el kell mondani, hogy hazánkban, benne a mi Nagykunságunkban is érzékelhető ez a permanens zsugorodási folyamat (5. ábra).

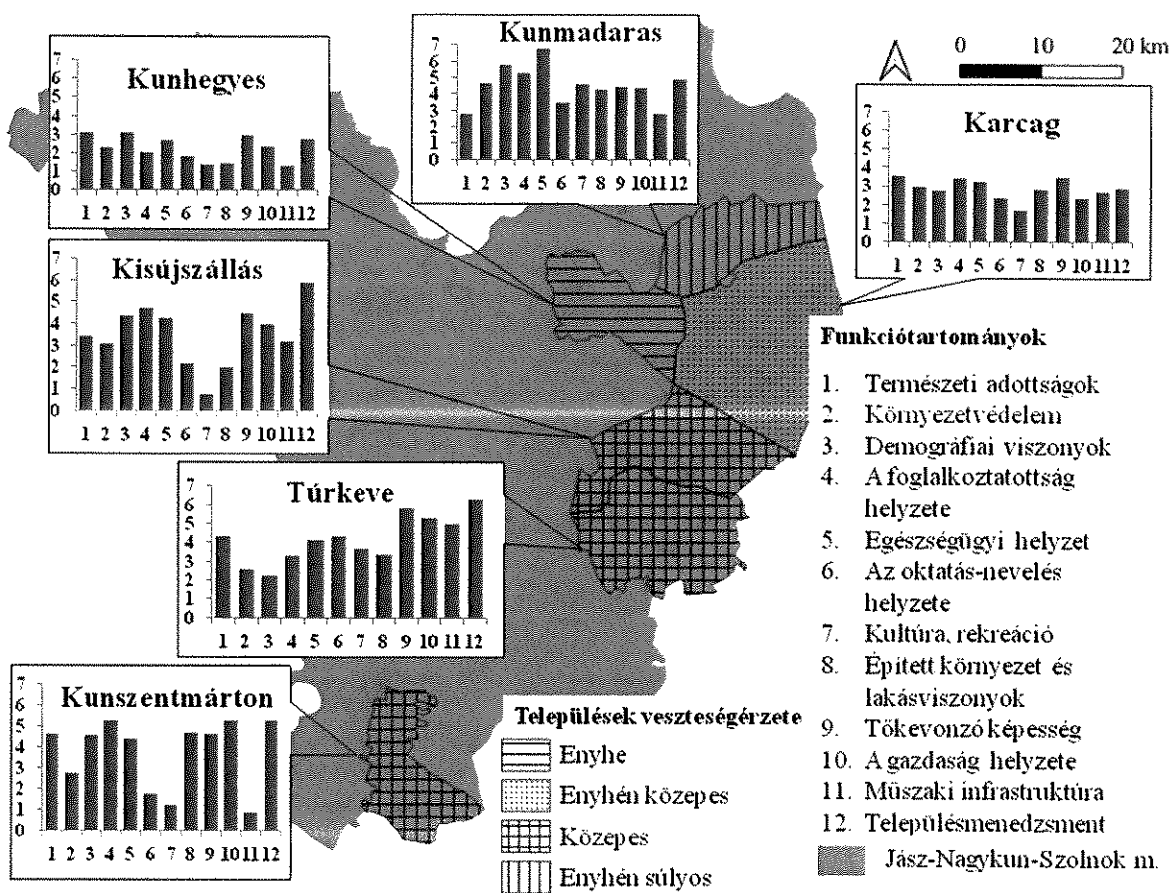
5. ábra: Népszégsugorodás a Nagykunságban 1990 óta

Forrás: Kovács et. al 2022

Első körben (2022 május) az elemzéshez használt módszertan az ún. veszteségtérképezés volt. Ennek során a kutatók felkérték a nagykunsági önkormányzatokat, települési vezetőket, hogy a megadott 12 funkcióterületben értékeljék településeik problémáit, illetve súlyozzák azokat (0 pont: nem releváns probléma, 8: rendkívül súlyos probléma). A válaszadók véleményei alapján az alábbi egyezések és különbözőségek regisztrálhatóak a hazai belső periferián található tradicionális kultúrrégióinkban (6. ábra) (Kovács et al. 2022).

6. ábra: Veszteségtérképezés a Nagykunságban

Forrás: Kovács et al. 2022

Összességében megállapítható, hogy a régióban a hat település eltérő mértékű és súlyosságú problémahalmazzal szembesül, melynek történelmi és jelenlegi okai egyaránt vannak.

Kisújszállás – helyzetelemzés

Természetföldrajzi jellemzők

Kisújszállás nagykun település. Hazánk kistájainak kataszteri besorolása szerint az 1.7.22. kódszámú Szolnok-Túri-síkon fekszik. Tengerszint feletti magassága 89 méter. A város nyugati területe („Belső fődek”) a Tiszától kelet felé húzódó löszös hátság területén fekszik, a város keleti határrészei a Hortobágy-Berettyó völgyéig elnyúlva a Nagy-Sárréthez kapcsolódnak. A mai város a Szolnok felől benyúló löszös hátság ármentes folyóhátján terül el. Keleten a Berettyó-Körösvidék 1.12.11 Dévaványai-sík nevű kistájával határos. Felszíne feltöltődéssel keletkezett asztalsímaságú tökéletes síkság. A relatív relief átlagos értéke igen csekély: 2 m/km². A város területe 205,02 km² (Tóth 2013, 9).

A talaj

A *talaj* pótolhatatlan természeti kincsünk. A táj talajtípusai szoros összefüggésben vannak a domborzati viszonyokkal, hisz kialakulásuk folyamatában az alapkőzet minőségén túlmenően a vízmozgásnak volt legdöntőbb szerepe. Területünkön a jégkorszaki és a jelenkori lerakódások (főleg vízi üledék) következtében két alapvető kőzettípus keletkezett. A hátsabb részeken lösz, löszös homok, löszös iszap keletkezett, a legmélyebb fekvésű területek kiöntéseiben, és az egykori folyómedrekben pedig a lassan folyó víz lebegtetett finom anyagából ülepedett le réti agyag.

Legjobb talajféleségünket a *mészlepedékes csernozjom* alföldi altípusa jelenti, de elhelyezkedése nem egybefüggő.

A némileg alacsonyabban fekvő, főleg löszös agyag anyakőzetű területeknél az áradások felszíni vizei szintén nem jutottak szerephez, de a talajvíz-tükör a felszínhez már oly közel helyezkedett el, hogy a nedvesebb időszakban jelentős hatással volt a talaj szerkezetére. Ezek a részek a *régi csernozjom* talajtípus alakult ki.

Szikes talajok: a térszint viszonylagos magasságának csökkenésével egyre nagyobb szerep jutott az áradások vizeinek, amelyek az év nagy részén a talajt nedvesen tartották. A ritmusos változás, a váltakozva lefelé, majd felfelé mozgó talajnedvesség eredményezte a terület réti szolonyec talajainak kialakulását.

A legmélyebb helyek (mocsarak, fenekék, erek) csaknem állandóan vízzel borított helyein alakultak ki a *régi talajok*. A város területének egyik legnagyobb hányadát (több mint 30 %-át) a típusos réti talaj borítja. A régi vízjárta területek nyomát követi olykor hatalmas összefüggő táblákban, szinte más talajtípus nem is tagolja ezeket a határnyi területeket. *Szántóföldi művelésre és rizstermesztésre egyaránt alkalmas talajtípus* (Tóth 2013, 20-23).

Vizeink

A Nagykunság népének élete messze századokra visszanyúlóan mindig a vízzel volt kapcsolatos: hol a vízért, hol a víz ellen kellett küzdenie az itt élő embereknek. Ezt találóan példázza az a régi keletű, de még ma is emlegetett, vízzel kapcsolatos mondás, hogy „ide két isten kellene: az egyik, aki hozza, a másik, aki viszi a vizet”. A nagy folyószabályozási

munkálatok előtt *a fő veszélyt egyértelműen a Tisza és a Körös-Berettyó együttes árvize jelentette.*

A nagy tiszavölgyi szabályozási munkát megelőző hatalmas vállalkozást, a Mirhó-gát megépítését a „Hatkunság” (Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunmadaras, Kunszentmárton és Túrkeve) közös összefogással 1785-1787-ben hajtotta végre.

Ezzel, s majd ezt követő tiszavölgyi szabályozással, kezdetét vette a hajdan vizivilág visszaszorulása, a táj gyökeres átalakulása (Tóth 2013, 27-31).

Alighogy megszűnt azonban a pusztító árvizek fenyegető megismétlődése, máris a vízért kellett könyörögnie az itteni népnek: pusztító aszályok egész sora pusztítja a vidéket. Egyszer a víz ellen, másszor a vízért furcsa kettősége máig egyik legfőbb gondja maradt az itt élő embereknek.

Elgondolkodtató az is, hogy ezek a Mendöl Tibor értelmezésében „egyetlen árvizes területté” alakított szántók miként viselkednek belvizes évjáratokban. Az ármentesség szerencsére igaz, de a belvízmentességre a természet rendre rácsfol. Az elvitt vizeket a belvizek újra visszahozzák. A meliorált és csatornázott szántóföldek egy jelentős része a terepadottságok következtében vagy egyáltalán nem, vagy csak igen nagy költségráfordítással belvízmentesíthető. A mikrorelief nem tűnt el véglegesen, csak átalakult. Az egykori ártereken főleg a talajviszonyok függvényében a túlzott mértékű csapadék hatására már igen kis mikrorelief különbség esetén is kialakulhat a belvíztükör. Ezt a problémát a csatornarendszer használhatatlan állapota, a talajművelésben bekövetkezett számos változás (pl. a szántás és a talajlazítás elmaradása, talajtömörödés, a másodlagos szikesedés, stb.) csak tetézheti (Tóth 2013, 40-41).

Éghajlat

Városunk a Kárpát-medence egyik legszárazabb, legszélsőségebb éghajlatú területén fekszik. Ez a szélsőséges időjárás arra vezethető vissza, hogy a Nagykunság keleti része (Karcag, Kisújszállás, Túrkeve) rendkívül szegény a mikroklímát befolyásoló tényezőkben (nagyobb felszíni vizekben, kiemelkedésekben). Ez az erősen kontinentális jelleg abban is megmutatkozik, hogy az évi átlagos csapadék mennyisége alig haladja meg az 500 mm-t. A csapadék eloszlása is rendkívül szeszélyes. A pusztító aszályos nyarat általában csapadékból belvizes ősz követi. Az eddigi legnagyobb aszály 1963-ban volt, amikor 8 hónapig nem esett eső. A téli csapadék eloszlása is legalább ilyen kiszámíthatatlan (Internet 8).

A táj és a gazdálkodás átalakulása

A folyószabályozások előtti állapotok

Az Alföld tekintélyes részét mocsarak fedték. Folyóvizeink szabadon folytak, a jeges és zöldár alkalmával szinte az egész Alföld víz alá került, végeláthatatlan mocsarakat, lápokot, üde réteket hozva létre. A XIII. századtól találhatók árvízmentesítésnek nyomai. A megindult fejlődésnek a török hódoltság vetett véget. A negatív változások leginkább a XVII. században mutatkoztak meg, a folyóvizeink – az erdőirtások, és a közigazgatási rend felbomlásának hatására – mocsárrá tették az Alföld jelentős részét. A mezőgazdasági területek növelésének igénye maga után vonta a folyószabályozások kérdését. A Tisza szabályozása az 1846-os évben indult meg. Későbbiekben a Körösök, a Maros is szabályozásnak lett alávetve (Internet 8).

A folyószabályozások pozitív és negatív hatásai

Pozitívumként kell megemlíteni a mezőgazdasági területek növekedését, az árvízkarok csökkenését, továbbá az alföldi települések fejlődésütemének növekedését, és a betegségek csökkenését (hideglelés). Negatívum a légköri aszály, mely a páratartalom csökkenéséből következik. Probléma a talajvízszint lesüllyedése, ezáltal az addigi kedvező élőhelyek megszűnése, valamint a másodlagos szikesedés, mely során a vízben oldott nátriumsók a talaj felső rétegében felhalmozódnak, kilúgozódásuk a felszínhez közeli nátriumos talajvíz miatt nincs biztosítva (Internet 8).

A vízrendezés, a Mirhó-fok elzárás következtében hatalmas területek szabadultak fel, s váltak a fölművelés terévé, tehát a Mirhó-gát megépítése után négy évvel már a korábbi legelők-kaszálók is szántóvá válhattak. Száz évvel később: ez a mocsár- és rétvilág egykor „óriási volt, de most szélei felől évről évre összébb szorongatja az eke, elszakítva néhány ezer holdnyi területet...”. A legeltető állattartásnál kifizetődőbb, gazdaságosabb lett a gabonatermesztés, amelyet a kiépült vasúthálózat és az európai gabonakonjunktúra még inkább segített. Ennek a nagy horderejű agrárkultúra-változásnak végső kihatása volt a természetes vegetációra is. A vizes élőhelyek után rendkívül visszaszorultak, sőt el is tűntek a löszgyepek. A közfelfogásban többször az ár- és belvízmentesítés hatásának tulajdonították az erdők végzetes pusztulását is. Kétségtelen, hogy a vízrendezésnek is volt szerepe e folyamat kifejlésében, de maga az erdőkárosítás jóval régebbi keletű. Az erdők már a török időkben vészesen megfogyatkoztak. Az 1800-as évek végén még egy jelentős változás következik be az agrárkultúra történetében: a filoxéra vész következtében szinte teljesen megsemmisülnek a korábban virágzó szőlőültetvények.

A 20. századi tájformáló erők sorában a legradikálisabb átalakulást a nagyüzemi mezőgazdaság okozta. Az 1945-ös földosztást követően még néhány évig megmaradt a kisparcellás gazdálkodási forma, sőt a földhöz juttatottak néhány holdas „gazdaságai” még csak növelték a nadrágszíjparcellák számát. Rendkívül tarkává vált a határ. Megindult a tanyavilág felszámolása, a mezőgazdasági termelés „gyermekbetegségei” is akkor ütözködtek ki legerőteljesebben. Tájidegen kultúrnövények (gyapot, kenaf, gumipitypang, csumiz, stb.) sikertelen termelése kezdődött meg. Ennek a szerencsétlen agrár-ökológiai próbálkozásnak maga a természet és a józan paraszti belátás vetett hamarosan véget.

Az 1960-as évek elejére, az azt követő néhány év alatt végképp kialakult a táj új arculatát döntően meghatározó nagyüzemi monokultúrás gazdálkodás. A hagyományos búza, kukorica, napraforgó, cukorrépa, takarmánynövények mellé belép egy új kultúrnövény, a talajadottságokhoz jól alkalmazkodó vízi gabona, a *rizs*. Az egybeszántott nagytáblák kialakítása következtében végleg eltűntek a mezsgyék, a parlagok, a feleslegessé vált dűlőutak. A tanyavilág véglegesen felszámolódott.

Az 1990-es években lezajlott tulajdonváltás, s az egész agrárstruktúra átrendeződése ma még nehezen értelmezhető következményekkel járó folyamatok elindítója volt.

A szántóföldek nagyarányú térnyerésével rendkívül felgyorsult az alföldi táj homogenizációja. Ez a folyamat, különösen a Nagy-kunság – Nagy-Sárrét egykori vízjárta területein okozott igen drasztikus tájjelleg-váltást. A társadalmi kényszerből bekövetkezett vízrendezéssel bekövetkezett tájatalakítás „eltüntette a két fő tájtípusnak, az ártereknek és az ármentes

szinteknek a különbségét, egyetlen ármentes területté alakította át az egész vidéket, s mindenütt a szántóföldet tette uralkodóvá” (Tóth 2013, 37-39).

Szaporodtak viszont a táj új, mesterséges elemei: a majorok, gabona- és szárító silók, víztornyok, jószág tartó telepek, istállók, gépszínek, szerelőcsarnokok, mezőgazdasági repülőterek, AC-öntözőtelepek, lineár öntöző rendszerek, távvezetékek. Igen nagy számban keletkeztek új építésű csatornák, hozzájuk kapcsolódva megannyi műtárgy. Különleges mesterséges képződményei a tájnak a téglalap alakú, jobbára a csapadékvízzel megtelt, a tavi feltöltődés különböző fázisában lévő digógödrök is. A mikrorelief eltüntetésében kitüntetett szerepet játszott a – többnyire államilag is támogatott – komplex meliorációs-program. A legyalult, valóban „asztalsímaságú” agrárterületekbe az öntöző- és vízvezető árkok megannyi mesterséges völgye ékelődött. Ehhez kapcsolódóan új térszíni kiemelkedések is megjelentek a rizstelepek és a magasvezetésű csatornák gátjaként.

Az élet egyik meghatározó, azt fenntartó terepe az ERDŐ. Sajnos a helyi néplélek olyan a fák tekintetében, hogy az nem vet ránk jó fényt, és a fenntartható jövő képét és beárnyékolja: „Az Alföld erdőtlensége nem természetes állapot, a múltban erdőkben sokkal gazdagabb volt ez a terület. Mikor a kunok a Nagykunságra kerültek, a területen még jórészt üde rétek, sűrű erdők váltakoztak, a XVIII. század elejére azonban már nyirkos, ingoványos, erdőtlen kép jellemezte ezt a tájat. Régen azt mondták, hogy a kunok nem szeretik az élőfát; azt tartja róla, hogy árnyékot vet és madarat nevel; az árnyék rontja a vetést, a madár éli a gyümölcsöt. Ha a kun tanyát vesz, első gondja kiirtani onnan a fákat.” (Internet 8)

Társadalomföldrajzi jellemzők

Demográfiai mutatók

A Budapesttől 150 km-re keletre, Debrecentől, az ország második legnépesebb városától pedig 80 km-re nyugat-délnyugatra fekvő magyar település jellegzetes alföldi mezőváros: büszke az épített és szellemi kulturális örökségére, színes és – részben – ma is élő nagykun hagyományaira.

Kisújszállás (sajnos illeszkedve egyes európai területek, benne hazánk „mainstream” népesedési trendjeihez), immár évtizedek óta demográfiai vulnerabilitással, népesedési problémákkal küzd (mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt).

A település demográfiai adatait vizsgálva megállapítható, hogy a XX. században Kisújszállás lakossága 1930-ban érte el csúcspontját 14.532 fővel (Vincze 2004) – s innentől kezdve egészen a mai napig (európai és magyar nemzeti szintű társadalmi-politikai traumák, gazdasági okok, a gyermekvállalási kedv kulturális alapokon nyugvó változásai, stb. miatt) ez a szám csökken: a rendszerváltás évében még 13.159 lakosa (Vincze 2004) volt a városnak, amely azóta folyamatosan apad (4. táblázat).

4. táblázat: A lakosságcsökkenése Kisújszálláson az elmúlt egy évtizedben

Év	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Lakosság szám (fő)	11469	11384	11249	11143	11092	11319	11161	11063	10948	10847

Forrás: KSH, Polgármesteri Hivatal, Kisújszállás

A statisztikai adatok elemzéséből kiderült, hogy Kisújszálláson az elmúlt évtizedekben több, mint háromezer fővel csökkent a lakosság szám (a helyzetet rontja, hogy az ide bejelentett lakosok egy része életvitelszerűen nem Kisújszálláson tartózkodik); ezen kívül az öregedési index már 2000-ben is magas volt, 80,4%-ot mutatott, amely 2013-ra több, mint másfélszeresére: 130,9%-ra emelkedett.

A település fentebbi adatokból jól látható népességszám-zsugorodása az alábbi fő okokra vezethető vissza: a természetes szaporulat és a vándorlási különbözet egyaránt negatív egyenlege (1990 óta szinte minden évben); fertilitási instabilitás/egyensúlytalanság; a fiatal(abb), képzett(ebb) munkaerő elvándorlása a nagyobb városokba, illetve a fővárosba; előregedés. Mindezek mellett a városi népesség kapcsán veszélyforrásként regisztrálható a társadalom peremére, vagy már azon is kívülre került, deklasszálódott rétegek fokozódó újratermelődése, illetve más településekről Kisújszállásra való betelepülése.

Konklúzióként: a releváns demográfiai adatok összehasonlítása során megállapítást nyert, hogy a Karcagi járás települései közül – mennyiségi mutatóit tekintve mindenképpen – Kisújszállás demográfiai folyamatai a legkedvezőtlenebbek.

Képzettség

A település lakosságának képzettségét tekintetbe véve megfigyelhető, hogy országos összehasonlításban viszonylag alacsony szinten mozog, hiszen a legutóbbi, 2011-es népszámlálási adatok alapján az ország lakossága átlagosan 9,6 osztályt végzett el, addig a Karcagi kistérségben (ma: járás) ugyanez az érték mindössze 8,7 osztály (5. táblázat).

5. táblázat: A népesség végzettsége (országos vs. kisújszállási)

	Országos átlag (%)	Kisújszállás (%)	Eltérés (%)
Aluliskolázottak	88,8	85,9	-2,9
Középiskolát végzettek	38,2	29,2	-9
Egyetemet vagy főiskolát végzettek	12,6	8,1	-4,5

Forrás: 2011-es népszámlálás adatai

A képzettségi problémákhoz tartozik, hogy a természetes szaporulat meglehetősen jelentős százaléka az aluliskolázottak körében jellemző, amely előrevetíti azt a folyamatot, hogy a jövő

nemzedékében sem lesznek az iskolázottsági adatok európai nivójúak. A települést érintő bevándorlás – amely még így is negatív mérlegen áll – sem elsősorban az értelmiségi lakosságszám növekedésének kedvez. Ennek okán az elvándorolt értelmiségi lakosság, történjen az bármilyen okból, nem fog motivációt érezni a hazatérésre, tekintve a településen élők közötti egyre nagyobb szakadék kialakulását.

Lokális mentalitás, gondolkodás

A helyi társadalmi tényezők közül kiemelten súlyos probléma a lakosság *panasz kultúrája* – ami egyébként is jellemző a magyarságra, de helyben talán ez még élesebben jelentkezik, mint az ország más vidékein. Amellett, hogy nagy általánosságban sok helyinek semmi (és valóban semmi) nem jó, azzal párhuzamosan (pl. rendezvények kapcsán) részükről teljesen természetes elvárás az ingyenesség. Megdöbbenő, hogy már 33 év eltelt a rendszerváltás óta, és ez a „proletár-mentalitás” nemhogy a múlté lenne, ellenkezőleg: generációkról generációkra öröklődik ez a helyi társadalmi fejlődést gúzsba kötő teher...

A panasz kultúrával párhuzamosan tovább öröklődik a *tanult tehetetlenség* „kultúrája” is, mely szintén akadályozza a fejlődést. A lakosság egy jó része elvárja, hogy mindent mások csináljanak meg helyette az ő cselekvő részvétele nélkül, és ehhez még hozzáadódik az a mentalitás, mely egyáltalán nem becsüli meg a mások által elvégzett munkát és annak eredményét (ld. pl. szeméttelés – szemétszedés dichotómiája).

Szerencse ugyanakkor, hogy vannak olyan „konok kun leszármazottak”, akik meghatározó helyi „elitként”, illetve a társadalom gerincéként anyagi és képzettségi-végzettségi tehetségük szerint viszik a terhet és végzik kötelességeiket azért, hogy városunk anyagiakban és szellemiekben megőrződjön, gyarapodjon – és azoknak is adjon, akik csak kapni tudnak és akarnak.

A veszteségtérképezés első eredményei

Kisújszállás válaszai között a településmenedzsmenttel kapcsolatban kaptuk a leggyengébb értéket (5,9), mivel a válaszok szerint kritikus problémát jelent a központi alulfinanszírozottság, a decentralizáció – re-centralizáció, az önkormányzat(iság) visszaszorítása, az összefogás hiánya a környékbéli településekkel, a hálózatosodás alacsony foka, valamint a fejlesztési források központi elosztásának egyenlőtlenségei. Súlyos probléma Kisújszálláson a torzító hatások és a rövidtávú érdekek érvényesülése, a kommunikáció és PR töredékessége, a térségfejlesztési pályázatkészítés hiányosságai és szervezeteik koordinátlansága, a hierarchikus szintek összhangjának hiánya, az információ-hiány, valamint a bürokrácia hiányosságai. A legjobb értéket itt is a kultúra és rekreáció (0,8) kategóriája érte el, csupán a versenysportok feltételeinek a hiányát és a helyi lakosság alacsony kulturális igény szintjét jelölték meg közepes problémaként (Kovács et al. 2022).

A város gazdasága – önkormányzati szemszögből

A hazai gazdaság helyzetét elemezve megállapítható, hogy a 2008-ban kezdődött gazdasági válság a 2011-2014 közötti időszakban megszűnt és a magyar gazdaság növekedő pályára állt. 2016-ban a gazdaságban egy jelentős béremelési folyamat indult meg. A 2013-2020 közötti

uniós ciklus forrásai 2017-2018-ban egyidőben zúdultak az építőiparra, amely jelentős építésköltség-növekedéssel és a szolgáltatási díj (rezsi óradíj) jelentős emelkedésével járt (50-80% között). A szakképzett munkaerőből jelentős hiány alakult ki, és mára a szakképzetlenek tömegeit felszívó termelőtevékenységek révén az alacsony képzettségű munkaerőből is jelentős hiány alakult ki.

2019-re az önkormányzat közmunka programjainak a létszámfeltöltése jelentős gondot okozott, 100 fő alá csökkent a résztvevők létszáma és többségük egészségi állapota miatt csökkent munkaképességű.

A forint-euró árfolyam romlása is tapasztalható. Az árfolyam az önkormányzat beruházásaira és részben gazdálkodására is jelentős kockázatot jelent. A mai globális kereskedelmi rendszerben nem lehet úgy fejleszteni, hogy ott ne jelenjenek meg külföldön gyártott berendezések, ez az áruk és szolgáltatások árára is kihat, különösen az energiahordozók árára.

Várható, hogy a szakképzett munkaerőből továbbra is hiány lesz, emiatt a munkabérek és a szolgáltatási díjak tovább növekedhetnek. Az önkormányzatnak fel kell készülnie a közmunka létszámváltozásaira. Tudnia kell kezelnie a közmunkás létszám további csökkenését és a hirtelen növekedését is.

A koronavírus-járvány a világgazdaságra, ezáltal az Európai Unióra, Magyarországra és városunkra is jelentős gazdasági hatást gyakorolt. Számos vállalkozás került nehéz helyzetbe, egyesek megszűntek, illetve több vállalkozás elvesztette a munkaereje egy részét. A jelentős tőkével, tartalékokkal nem rendelkező, nem a veszélyhelyzet alatt keresett termékeket és szolgáltatásokat előállító vállalkozások nehézségei ismét fokozódhatnak és a kevésbé versenyképes cégek csődbe is mehetnek.

Az állam számos intézkedést hozott a gazdaság védelmében. Ezek közös jellemzője, hogy csak a tőkeerősebb cégek számára jelent segítséget. Az alacsony árréssel, vagy nullszaldóval, esetleg veszteséggel dolgozó cégek ezzel nem tudnak élni.

A cégek számára a stabil túlélést az állami és uniós támogatások kihasználásával elért automatizálás, hatékonyságnövelő tárgyi és immateriális beruházások, energia megtakarítás, több ágazatban a raktározási kapacitás növelése és a munkavállalók továbbképzése, átképzése jelenti. A veszélyhelyzet és az ebből eredő gazdasági hatás nélkül is általános problémája a kelet-európai vállalkozásoknak a nyugat-európaihoz alacsonyabb termelékenység, kisebb hozzáadott érték. A vállalkozások számára a veszélyhelyzet nélkül is a fejlődés jelenti a hosszú távú stabil működést és nyereségességet.

Az önkormányzatra is jelentős hatással volt a veszélyhelyzet, a járvánnyal kapcsolatos intézkedések többletköltséget okoztak, miközben csökkenhetnek az önkormányzat bevételei.

A turizmus ágazatban a negatív hatást már bekövetkezett, a hatás időtartama és mértéke kérdéses. A turizmusból élő vállalkozások csődközeli helyzetbe kerültek. Az egész évben működő vállalkozásoknak a július-augusztus hónapokban kellene a várható következő járvány időszak túléléséhez szükség forrást előteremteni, amely ehhez kevés lesz.

A turizmust segítő intézkedéseket a Kumánia Gyógyfürdő Kft. kevésbé tudta kihasználni, mert a cég által üzemeltetett létesítmény mérethatékony fejlesztésére nem volt lehetőség a 2014-2020-as uniós ciklusban. Az Európai Unió a turisztikai fejlesztéseket nem támogatta. A mérethatékonsági fejlesztések elmaradása országosan is sok turisztikai létesítményt érintő probléma, amely miatt a Kumánia Gyógyfürdő Kft. sem tudott megerősödni, a céget kifejezetten gyenge gazdasági helyzetben érte a járvány és annak gazdasági hatása.

Az állam beruházási pályázatokkal tudja befolyásolni az ország gazdasági teljesítményét, amelyre a 2021-2027-es uniós ciklus első pályázatainak megvalósításáig, azaz várhatóan 2023-ig képes lehet a gazdaságot növekedési, vagy legalább stagnálási pályán tartani. A veszélyhelyzet gazdasági hatásainak enyhítésére is számos kormányzati pályázati felhívás jelent meg, elsősorban a gazdasági szereplők számára.

Az önkormányzatoknak fel kell készülniük arra, hogy tudjanak a jövőben az építőipart támogató állami támogatásokkal és a 2021-2027-es uniós ciklus támogatásaival élni.

A fejlesztések során figyelembe kell venni a gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságot, valamint a fenntartható fejlődés alapjait, és az energia-termelő, -forgalmazó szektor várható átalakulását, folyamatos fejlődését.

Az eddig leírtak végrehajthatósága érdekében a szakképzési rendszer a munkaerő-piaci igényekkel összhangban megújult, a súlypont a gyakorlati képzésre került, amely folyamat tovább erősödik.

A látható források alapján a következő területeken hajthatók végre fejlesztések:

- a) az infrastruktúra;
- b) a gazdaságfejlesztés, az innováció, a tudás-intenzív ágazatok fejlesztése;
- c) a kis- és középvállalkozások üzleti infrastruktúrájának, kapcsolatrendszerének fejlesztése;
- d) a foglalkoztathatóság, az alkalmazkodóképesség javítása;
- e) környezet- és energiagazdálkodás fejlesztése;
- f) a közigazgatás és a közszolgáltatások színvonal- és hatékonyságnövelése;
- g) a mezőgazdaság ágazatainak fejlesztése, vidékfejlesztés.

A gazdaság teljesítményének növekedése a jelenleg foglalkoztatottak által előállított érték (a termelékenység) növelését igényli, továbbá elő kell segíteni a járvány hatására munkanélkülivé váltak mielőbbi elhelyezkedését célzó fejlesztéseket.

Az önkormányzat számára további kihívást jelent a lakosság elöregedése, amely általános a fejlett államokban, amelyek közé tartoznak ez uniós tagállamok is (Kisújszállás Város Önkormányzata 2020).

Lehetséges válaszok a gazdasági környezet várható alakulására

Az önkormányzati gazdálkodás az alapja valamennyi, a gazdasági programban meghatározott cél elérésének. A város kedvező elhelyezkedése és infrastrukturális adottságai akkor válnak

valamennyi polgár hasznára, ha továbbra is tervszerűség, hatékonyság jellemzi a szakmai munkát.

Folyamatosan törekedni kell arra, hogy a város, a vállalkozások és a lakosság fejlesztési elképzelései egymást erősítőek legyenek. A helyi vállalkozások és a város párhuzamos fejlődése együttesen teremtheti meg Kisújszállás lakosságmegtartó képességét és a jobb élet lehetőségét.

A város fejlesztésének megalapozása érdekében a 2021-2027-es uniós ciklus elején felül kell vizsgálni az Intergrált Városfejlesztési Stratégiát, majd az alapján forrás rendelkezésre állása esetén a Helyi Építési Szabályzatot.

Mind az önkormányzatnak, mind a vállalkozásoknak, mind a lakosoknak sokat kell tennie a meglévő energetikai eredmények megtartására, az energia megtakarításra, a megújuló energiák használatára, a hulladék kibocsátás csökkentésére, a klímaváltozás hatásainak megelőzésére, kivédésére, amely a környezetvédelem mellett csökkenő költségeket, kedvezőbb életfeltételeket jelent.

A Képviselő-testületnek törekednie kell arra, hogy a helyi értékek kiaknázásával, a fellelhető tudás mind teljesebb kiaknázásával segítse a lakosság életkörülményeinek javulását.

Az önkormányzati beruházások megvalósítása során továbbra is alapelv, hogy a már bevált módszerrel, lehetőleg pályázati forrás bevonásával valósuljon meg fejlesztés.

A bemutatott részterületek céljainak eléréséhez továbbra is nélkülözhetetlen az önkormányzati gazdálkodás javítása, melynek szervezeti, emberi erőforrásbeli alapjai adottak. Folyamatosan vizsgálni kell minden olyan lehetőséget, ami a hatékony vagyongazdálkodást, nagyobb bevétel, és kisebb működési kiadás elérését teszi lehetővé (Kisújszállás Város Önkormányzata 2020).

Városfejlesztés a rendszerváltás óta

Kisújszállást a rendszerváltás – hasonlóan az ország nagyobbik részéhez – sokként érte: a helyi gazdaság mélyrepülésbe kezdett, a városi lakosság pedig nem, vagy nehezen tudott csak adekvát válaszokat adni az őt ért, az addigiakhoz képest gyökeresen új társadalmi-politikai, kulturális, gazdasági és környezeti kihívásokra. Az átalakulás nehézkes és felemás volt: az első szabadon választott önkormányzat kényszerűen inkább a válságmenedzseléssel volt elfoglalva, míg a 2000-es évek eleje városfejlesztési szempontból inkább a fontolva haladással jellemezhető.

Igazi változást a 2006-os év hozott a városfejlesztésben: ekkor egy dinamikus, ambiciózus városvezetés vette kezébe a gyeplőt, határozott elképzelésekkel, választási ciklusokon átívelő víziókkal – *s nem melleleg* ekkor nyíltak meg igen jelentős EU-s pályázati források is, melyekkel Kisújszállás európai összehasonlításban is meglehetősen jól és eredményesen tudott élni. Immáron bő másfél évtizede, hogy a település a koncepciózus, a települést szerves egészként kezelő fejlesztési elképzeléseket valósít meg. Ennek kapcsán ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül a nehézségek mellett: bár a település politikai és szakmai-igazgatási

vezetése kiforrott, a nagykun kulturális hagyományokra építő fejlesztési elképzeléseket fogalmaz és valósít meg, a nyugat-európai típusú iteratív városfejlesztési politika „döcögösen” működik. Ez természetesen nem csak a helyi, hanem az egész Magyarországra jellemző mentalitás következménye is: a társadalmisítás nehézkes sok helybéli érdektelensége miatt, a lakossági részvétel elenyésző a tervek megálmodásában, megvitatásában és megvalósításában; ugyanakkor a megvalósuló beruházások időnként lakossági értetlenséggel találkoznak, s a lakosok néha mást szeretnének látni megvalósulni, mint ami éppen születőben van. További – és alapvető – nehézségként kell leszögezni, hogy Kisújszállás természetesen ismeri a demográfiai zsugorodás tényét, ám még mindig nem ismeri el (a köz és a politikum számára ez a tény ugyanis kizárólag negatív kontextusban, veszteségként jelenik meg, pozitív percepciója még nem létezik a közbeszédben).

A fenti tények kényszereiben, a polgári mentalitás töredezettségének, az alulról jövő kezdeményezések csekély voltának, a helyi anyagi erőforrások elégtelenségének szorításában (7. ábra), mindezek ellenére ugyanakkor Kisújszállás a 2007-2013-as EU-s fejlesztési periódusban látványos eredményeket könyvelhetett el: sorra nyerte a különféle fejlesztési pályázatokat, melynek legnagyobb, leglátványosabb része a három szakaszból álló városközpont-rehabilitációs projekt volt, amely 2015-ben fejeződött be.

7. ábra: Kisújszállás Város C-SWOT-analízise

C – Korlátok	
<ul style="list-style-type: none"> - a globális klímaváltozás és következményei (felmelegedés, elszivatagosodás, új kórokozók, új betegségek stb.) - elöregedő magyar társadalom - a nagypolitika anomáliái (EU és magyar) 	
<p>S – Erősségek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Csukás István és munkássága • Népi mestersegek (szalmafonás, kunhímzés) • Művész öröksége • Nagykun hagyomány <ul style="list-style-type: none"> • Kemence • Rizs és indiánrizs • Birsalma (pálinka) • Rizspárlat • (kenyer)gabonák, köles • Nagykun ételek – öreglebbencs • Gyógyvíz 	<ul style="list-style-type: none"> • Vadászat (vadkacsa és víziszamoly) • Madárvilág • Lőtér • Oktatási és nevelési potenciál • Kreatív fiatalság... • Civil szervezetek, különös tekintettel az egyesületre • Jó megközelíthetőség (közút, vasút, DEB) • Városkép (építészet)
<p>O – Lehetőségek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vidékiesség (életforma?) felértékelődése <ul style="list-style-type: none"> • A belföldi turizmus boomja • Református hagyomány – Nagykunok templomok útján kulturális turisztikai desztináció <ul style="list-style-type: none"> • Vallási turizmus (ref., baptista) <ul style="list-style-type: none"> • Akadémiai turizmus • Csapatépítő turizmus • Gasztroturizmus 	<p>W – Gyengeségek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Megrekedt gondolkodás • Kooperáció hiánya – ellendruckerek... <ul style="list-style-type: none"> • Öröklött pesszimizmus • Aktív szabadidős és sportolási lehetőségek hiánya (nincs természetes víz, hegyek) • A természetes növénytakaró hiánya – jellemzően erősen át alakított mgi kultúrtáj • A természeti környezet monoformitása (alföldi táj) <ul style="list-style-type: none"> • Politikai lobbiz (országos szinten) • Alacsony szintű környezeti tudatosság • Légszennyezés (nyári serti telep, téli fűtés) • Hatások számára a szórakozási lehetőségek hiánya (???) • Kisgyermekesek számára kevés lehetőség, adottságok hiánya
	<p>T – Veszélyek</p> <ul style="list-style-type: none"> • A nagykun települések közötti rivalizálás • A környező települések jelentősebb politikai lobbijereje és –tevékenysége <ul style="list-style-type: none"> • A Nagykunok mint kultúrrégió integrációját más település kezdeményezi • Erőteltjes – etnikai átrendeződés • Fokozódó helyi környezetszennyezés ☹

Forrás: Kovács et al. 2022

Reakciók a felmerülő urbanisztikai kihívásokra

A helyi társadalom fenntartható (demográfiai és abból következően társadalmi-gazdasági) fejlődési pályára állításához a településnek (az önkormányzatnak, a vállalkozásoknak, a civil társadalomnak, *mindenkinek*) legelőször szembe kellene néznie a tényekkel: azaz a legfontosabb lenne a zsugorodás tényének elismerése, elfogadása és ennek megfelelő együttes, a helyiek összefogásán alapuló kezelése.

A demográfiai megújulás szempontjából a (magasan képzett) fiatalok megtartása, a városba vonzása és minél magasabb munkaerőpiaci kompetenciákkal való felruházása, a foglalkoztatásukat biztosító munkahelyteremtés, a gyermekvállalási kedv erősítése, a kedvezményes lakhatás biztosítása jelenthetnek konkrét megoldást a település számára. Ugyanakkor ezek nagyon összetett, sokszor a település vezetésének kompetenciáin jóval túlmutató elvárások, s nem mindig a városvezetéstől kellene remélni a megoldást (kutatásaink során kiderült az is, hogy *a városi népesség egy, túlnyomórészt alacsony végzettségű, még a periférián is versenyképtelen képzettségű része nem rendelkezik arról elképzeléssel, ő maga hogyan emelkedhetne fel – tanulásra és munkavégzésre való hajlandóságuk igen alacsony szintű*).

A város vezetése ugyanakkor nem kívánja „megadni magát” a fentebb vázolt komplex problémakör által okozott, a jelen tendenciák folytatódása esetén feltételezhető jövőbeli krízisnek. A problémák megoldására immár bő egy évtizede olyan városfejlesztési politikát folytat, amely a *kultúra* fejlesztését (legyen szó a szellemi örökség ápolásáról, könyvkiadásról, rendezvények szervezéséről, a tehetséges helyi fiatalok ösztöndíjjal való támogatásáról, a meglévő történelmi épületek funkcióbővítő megújításáról, stb.) olyan *prioritás*nak tekinti, mely a városzsugorodás elleni küzdelem, illetve egy élhető, ellenállóképes, megújulásra kész város megteremtésének az egyik hathatós eszköze lehet.

Ez a kultúra-alapú fejlesztési megközelítés az olyan nagy hagyományú mezőváros számára, mint Kisújszállás, *elvileg igen jó lehetőségeket* villant fel, hiszen a 21. században a *kultúra* számít(hat) az egyik igen komoly „soft” tényezőnek, és ebből az elemzett város igen jól el volt és el van látva (azonnal mozgósítható és egyedi szellemi örökségként pl. a város szülötte, az országos hírű Csukás István meseíró munkássága, az épített örökség kategóriában a Vigadó épülete, míg a termelési kultúra kapcsán a helyi rizstermesztés mint egyedi erőforrás).

Reziliencia-alap „A”: a Vigadó fizikai és szellemi-szimbolikus megújítása és működtetése

Kisújszállás városközpontja kb. 1,2 milliárd forintból (kb. 3,9 millió euró) újult meg a 2010-es években: a fejlesztések többnyire a látványos, sokak által „esztétizáló városfejlesztés”-nek mondott kategóriában valósultak meg. Ez valóban így van, ám ezek nem kizárólag ingatlanfejlesztések voltak: megújultak a város centrumának parkjai, zöldfelületei, s költségcsökkentő energetikai fejlesztések is realizálódtak.

A legjelentősebb – egyben legköltségesebb és legtovább elhúzódó – beruházás a városközpont egyik emblemikus épületének, a hajdani Színház és Vigadó épületének a megújítása volt. A szecessziós stílusú épület 1911-12-ben épült, s már akkoriban többfunkciós volt: színháznak, mozinak és különféle társas rendezvényeknek adott helyet az épület. A későbbiekben a

színelőadások elmaradtak, s az 1950-es államosítás után a fő profilja a mozi lett – ezek mellett néha helyi színjátszó társulatok előadásait mutatták be, illetve iskolai ünnepségeket, gyűléseket szerveztek a nagyteremben.

A rendszerváltás hosszú agóniát és méltatlan funkciókat hozott az egykor nemcsak a városban, hanem a tágabb térségben is kiemelkedő jelentőségű épületnek. Kálváriája oda jutott, hogy a városközpont egyik szegyenévé, penészfoltjává vált, míg végül 2000-ben bezárták; Csipkerózsika-álma másfél évtizeden át tartott, s a végén már nem sok hiányzott az épület fizikai megsemmisítéséhez, lebontásához...

A várost 2006 óta irányító vezetés azonban – alapozva a nagykun öntudatra, a sajátos és gazdag kisújszállási hagyományokra, a kultúrában mint egészben megtestesülő megtartó erőre, illetve arra a távlati elképzelésre, hogy Kisújszállás Jász-Nagykun-Szolnok megye 6., a Nagykunság 2. legnagyobb városaként a terület „kulturális fővárosává” váljon – nem hagyta veszni ezt a páratlan értéket, s a pályázati lehetőségeket kihasználva régi fényében (illetve még azt is jóval meghaladva...) állította helyre az épületet (1. kép).

Fontos kiemelni, hogy az épület fizikai megújításán túl meghatározó szempont volt a Vigadót Kisújszállás (és tágabb térsége) multifunkcionális kulturális centrumává tenni: ennek megfelelően az épületben helyet kapott színház- és hangversenyerem, 3D-s mozi, tévéstúdió, gyermekfoglalkoztató, táncterem, bowlingpálya, büfé és kávéház is.

1. kép: a megújult Vigadó épülete

Forrás: Kisújszállás Város Önkormányzata

A vizsgálatok során megállapítható volt, hogy a kisújszállási Vigadó 2015 szeptember végi megnyitásával és az azóta eltelt időszakban igazolódtak az alábbi tételek (Fejérdy – Z. Karvalics 2015, 124 alapján):

- az épület a kisújszállási nagykun önazonosságtudat folytonosságát képviselte, azt a szimbólumot, hogy mit volt képes létrehozni a helyi parasztpolgári társadalom kultúra-

igénye bő egy évszázaddal ezelőtt – ezzel a Vigadó mint fizikai vagyontárgy, és mint helyben felhalmozódott tudás, tapasztalat és kreativitás erősítette a helyi reziliencia-képességet;

- jelentős történelmi épület révén beépült az egymást követő generációk tudatába, mentális kulturális örökségébe; ezt a helyiek végül nem hagyták veszni, hanem sokáig szunnyadó „reziliencia-potenciálként” az első kedvező alkalommal revitalizálták;
- a Vigadó nem egy szimpla, önmagáért való, „esztétizáló” épületfelújítási projekt volt, nem múzeumi tárgyként kezelte a város: a felújítás kapcsán részben újraértelmezték, s multifunkcionalitásával egyszerre ad teret a populáris és a magaskultúra által támasztott sokszínű igények kielégítésének;
- az épület nemcsak fizikai valójában ad teret a város és vidéke sok kulturális eseményének: szimbolikus többletként kinyilvánítja és megalapozza a szlogent, miszerint „Kisújszállás a Nagykunság kulturális fővárosa” szerepét kívánja betölteni már rövidtávon is a térségben, sőt, akár a Szolnok-Debrecen közötti országrészben is;
- az épület által hordozott tudás és tapasztalat felhasználásával, értékeinek tiszteletben- és megtartásával megvalósított fenntartható továbbél(t)ésével Kisújszállás – részben legalábbis – a rezilienciát növelő választ adott a jelen és a jövő demográfiai folyamatai által támasztott kihívásokra – tudva azt, hogy ez messze nem megoldás a városzsugorodás komplex problematikájára, de mindenképpen mérföldkő az „élhető és fenntartható város” megteremtése felé vezető úton.

Mindezen funkcióbővítő beruházás kapcsán megállapítható, hogy a város gyakorlatilag az elméleti tudományos igényeket is kielégítő fejlesztést valósított meg, azaz megtalálta egyik kulturális reziliencia-súlypontját, amelyet megfelelően felújított, és azóta hasznosít a város vonzóbbá, élhetőbbé tételében.

Reziliencia-alap „B”: a rizstermesztés és jelentősége

A 21. század felértékelődő ökotudatának és a rendszerben való gondolkodásnak előzményeként talán nem haszontalan e helyütt utalni Kvassay Jenő munkásságára, aki már 1888-ban nem a tisztán technikai szempontú, hanem a komplex szemléletmódú folyószabályozás szükségességére hívta fel a figyelmet – szerinte tekintettel kell lenni a mezőgazdaság fejlettségi állapotára (annak extenzív vagy intenzív voltára), a népsűrűsége, illetve a nyereendő vagy megvédendő talaj minőségére is (Kvassay J. 1888).

Fenti meglátásainak valódiságát igazolta, hogy a Tisza szabályozása következtében az Alföldről jórészt eltűntek a korábbi vizes élőhelyek (mocsarak, lápok), helyükbe léptek a legelők, szántóföldek, illetve jelentős területeket érintett és veszélyeztet ma is a kiszáradás, a szikesedés (Ducza L. 1987). Valóra vált a jóslat: „Utódaink útja és a mi eddigi utunk egymással homlokegyenest ellenkeznek: míg mi folyóink szabályozásával azok vizét gyorsan levezetni törekedtünk, addig unokáink gátakkal fogják azokat torlasztani és az országban visszatartani. Lehetőleg sokat és nagy területeket öntözni...” (Kvassay J. 1875).

Természetesen azok után, hogy az ember duzzasztógátak, zsilipek, csatornák építésével megzabolázta a folyókat, a csatornák – és jelen témánk szempontjából ez a kulcsfontosságú tény – egyben a belvizek levezetését és az öntözést is szolgálták, s szolgálják azóta is (Tüskés T. 1978: 38).

A város területének egy része országosan is kiemelkedő jelentőségű rizstermesztő térség (kiegészítésként elmondható, hogy a kisújszállási rizstermesztés az európai rizstermesztés északi határán fekszik; normál és indián rizs vagy vadrizs ettől északabbra kontinensünkön jelenleg nem termeszthető).

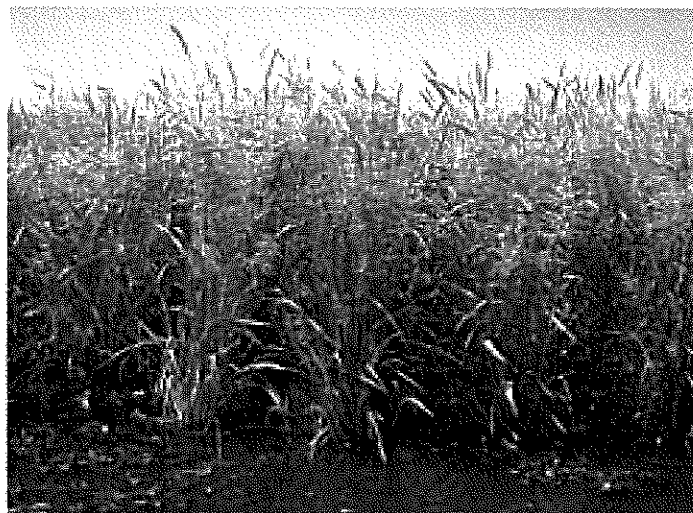
A rizsterületek – alapvető mezőgazdasági funkciójukon túl – Alföldünk, benne Kisújszállás különleges működésű, sajátos megjelenésű másodlagos vizes élőhelyei; bár többnyire intenzív művelés alatt állnak, az év jelentős részében mégis számos madárfaj számára kiemelt fontosságú élőhelyként funkcionálnak (Monoki Á. 2011).

A – minden évben változó kiterjedésű, ma kb. ezer ha kiterjedésű – kisújszállási rizsterületeken két rizsfaj termesztése folyik:

- az egyik az ún. hagyományos (holott időben később kinemesített, de általunk, fogyasztók által mégiscsak régebb óta ismert és használt) rizs (*Oryza sativa*) (feldolgozás után fehér és barna változatban ismerjük őket) (ezen rizs termesztésével a Nagykun 2000 Mezőgazdasági ZRt. foglalkozik, kiemelkedő sikerrel, hazai és nemzetközi elismertséggel);
- a másik az ún. indián rizs (vadrizs, fekete rizs) (*Zizania aquatica*) (2. kép). Ez az amerikai Nagy-tavak vidékén őshonos vadvízi gyomnövény hazánkba 1988-ban, az Amerikában élő magyar származású üzletember, Molnár Miklós segítségével jutott el. Az ő ötlete volt, hogy az itthon addig még nem termelt, de az egészséges étrendet kedvelők körében már keresett gabonát elhozza Magyarországra, azon belül a kedvező természeti és vállalkozói-szakmai feltételeket kínáló Kisújszállásra (Internet 5).

2. kép: indiánrizs:

2. kép: Vizzel elárasztott indián rizs állomány

Forrás: Internet 6

A fent említett két rizsfaj eltérő termesztési módszerei egyben eltérő megjelenésű és adottságú vizes élőhelyeket is jelentenek:

- a hagyományos rizs jól előkészített, egyengetett, abszolút simaságú területeket igényel, amelyeket a vetést követően többször is elárasztanak, lecsapolnak, szárítanak, ezért potenciális élőviláguk sem túl heterogén, míg
- az indián rizs vetésterülete nem kíván olyan gondos előkészítést-egyengetést; ennek köszönhető, hogy néhol kisebb szigetek is kialakulnak a rizsföldön, melyek fészkelőhelyként funkcionálnak, illetve mocsári növényfajok kolonizációjára kínálnak lehetőséget (Monoki Á. 2011: 308); a vetést is többnyire repülőgépről végzik, és csak egyszer árasztják el a földeket, így sokkal inkább emlékeztetnek az eredeti vizes élőhelyekre, ennek következtében ezek a rizsföldek „vadabbak”, és sokkal változatosabb élővilágnak adnak otthont (Monoki Á. 2011).

Összességében a kisújszállási rizsföldek számos madárfaj (2010-ben a város környéki termőterületeken összesen 170 madárfajt regisztráltak, ezek nagy része védett, 43 faj pedig fokozottan védett) számára nyújtanak ideális táplálkozó- és pihenőhelyet.

Legfontosabb, legfélétebb kincsünk a hazánkban kipusztulófélben lévő székicsér (*Glareola pratincola*), melynek ezek a rizsföldek az utolsó menedékei. Esetében különösen nagy a gazdálkodók és természetvédők, illetve az önkormányzat felelőssége, hogy megőrizze ezeket a sajátos élőhelyeket, így biztosítva a faj fennmaradását (Monoki Á. 2011). Hazánkban – legjobb tudomásunk szerint – mintegy 40 pár költött a 2016-os évben, ebből kb. 30 pár a kisújszállási térségben. Ennek a fajnak a túlélése nagyban függ a terület háborítatlanságától, illetve az évi csapadékmennyiségtől és –intenzitástól. A fajfenntartás érdekében fontos tény, hogy bár a csapadék befolyásolása túlmutat a szakemberek kompetenciáján, ám a terület tömegturizmus elleni zavartalanságát komoly, összehangolt és felelős védelmi munkával már elő lehet segíteni. Feltétlenül el kell kerülni a turizmus mennyiségi növelését, hiszen ez alapvető morális kötelességünk is, s ennek kapcsán biztos, hogy a faj védelmében 30-40 éve tevékenykedő természetvédő közösség ellen fog állni a területre esetlegesen érkező nagy mennyiségű turista láttán (ahogy ezt az interjú során a helyi ökoturisztikai vállalkozó kifejtette).

A következőkben ismertetjük, milyen tevékenységeket lenne érdemes Kisújszálláson is meghonosítani, hogy a rizs ne csak (még ha oly fontos is) ételmiszer-alapanyag legyen, hanem – a termőhelyek élővilágának hazai és európai szintű egyedisége, ritkasága okán – a város egyik egyedi és komplex, fenntartható (és természetesen szigorúan védendő) ökoturisztikai vonzereje is.

A helyi, rizsföldekre alapozott ökoturisztikai fejlesztések rövid- és középtávú fő teendői az alábbiakban foglalhatóak össze:

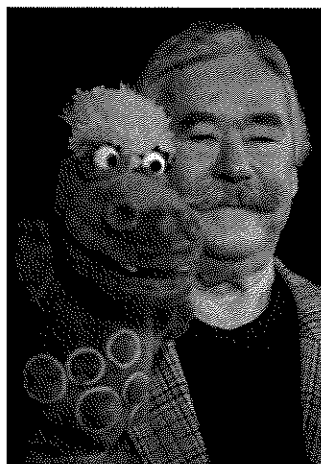
- minden évben 3-4 napos, az érdekeltek (természetvédők, ökoturisták, önkormányzat, rizstermesztő agrárvállalkozók, egyéb bevonható vállalkozások) által egyeztetett időpontban megrendezett vad- és madárvilág-ünnep (ezek alkalmával kifejezetten hangsúlyozni kell az endemikus fajokat, a helyi különlegességeket, illetve azokat az egyediségeket, amelyek sajnos már csak nagyon kevés helyen találhatóak meg hazánkban, illetve a földkerekségen – ld. pl. a székicsér); ennek érdekében
- összefogás a Hortobágyi Nemzeti Park szakértőivel a programok sikeres kidolgozása, kivitelezése, lebonyolítása érdekében – mindezt úgy, hogy az érdekelt felek közösen azonosítják a lehetséges célcsoportokat, illetve komplett ajánlatokat dolgoznak ki az

- egyres hazai és külföldi potenciális ökoturisztikai célcsoportok számára, kiemelt prioritásként kezelve a helyi élő/madárvilág jogait; s hogy mindez eredményes legyen,
- a technikai-infrastrukturális feltételek megteremtése is alapvető fontosságú, úgymint tanösvények és megfigyelőhelyek kiépítése (rövidtávon megvalósítandó), illetve látogatóközpont megépítése (középtávon);
 - az ünnep középpontjában természetesen a speciális madár- és vadvilág áll, de ezek mellé – tágítva a bevonható célcsoportokat is – más, kiegészítő tevékenységeket is lehetne ajánlani (horgászat, lovaglás, túrázás, rizses ételek főzőversenye, öko-totó, stb.)
 - a rendezvényeket mindig a helyi vendéglátás, a helyi kulturális örökség különlegességeivel együtt kell kínálni (ennek kapcsán a helyi szalmafonók készíthetnének ajándéktárgyakat [pl. rizsszalmából kalapot], illetve meg lehetne próbálni rizschipset, ad absurdum rizspálinkát is készíteni és árusítani), megfelelően azonosított és körülhatárolt, hatékonyan megszólított, minél fogékonyabb és fizetőképesebb célcsoportok számára;
 - kiemelten fontos a társadalmi mondanivaló hangsúlyozása, az öko-marketing is (ehhez igénybe véve a helyi és regionális, esetleg országos médiát is): meg kell védenünk a természetet, és tisztelnünk kell azt, hiszen nélküle – tetszik, nem tetszik – mi is elpusztulunk!
 - ehhez kapcsolódóan szervezhetőek tematikus (ökoturisztikai) konferenciák, műhelyfoglalkozások is (majd hosszú távon akár egy rizsre alapozott öko-tudásközpont is felépíthető lenne...),
 - s természetesen az egészet egy profi, magas színvonalú és folyamatos, hangsúlyozottan ökotudatos turisztikai marketinggel is meg kellene támogatni az eredményesség érdekében.

Reziliencia-alap „C”: Csukás István szellemi öröksége

Csukás István (3. kép) Kisújszállás ikonikus alakja, városunk díszpolgára. A település szülöttjeként számtalan mesefiguráját a helyi közösség elemeiből készítette. Kultusza a város egyik legmeghatározóbb kulturális ereje.

3. kép: Csukás István

Forrás: Kisújszállás Város Önkormányzata

Az előző fejezetekben kifejtett programokon kívül több lehetőség is nyitva áll a település fejlesztésére a munkássága által, hiszen a kulturális reziliencia elméletében láthatjuk, hogy a városok kulturális ereje akár egy személy köré is szerveződhet.

Rajzfilmek életre kelnek: Gombóc Artúr, Mirr-Murr, Pom Pom, és Süsü. Elég csak a legismertebb karaktereket említeni, s mindenki előtt egy egész univerzumnyi figura alakja jelenik meg. A mesefiguráknak azonban jelzésértékük is lehet: pl. akár a helyi termékeknél is lehetne alkalmazni őket. A „brandépítés” alapja a logó. Kisújszállási helyi termékeknél olyan dizájnt kell alkalmazni, amely által rögtön a termék és a helyszín jut eszünkbe. Csukás István mesefigurái jó alapot szolgáltathatnának e termékek jelzésére, akár az ízvilág, vagy az elkészített termék típusának jelölésére.

A helyi rizsből készült tejberizs termék ízvilágát is jelölhetik a figurák. A termékek megjelenésére lehetne szervezni rajz és dizájn versenyt. Az első helyezettek adnák a termék megjelenését. Ezáltal a Csukás István rajzversenyt is meg lehetne alapozni.

A rajzfilmfigurák akár más termékeken is megjelenhetnének: bögre, vászonszatyor, póló stb.

A fiatalok körében egyre jobban terjednek a valamilyen kultuszhoz, vagy eseményhez, helyszínhez köthető mintás termékek. A Csukás István meséinek rajzaival ellátott termékeket helyi magánvállalkozások segítségével állítanánk elő. Olyan gócpontokon árusítanák, mint a helyi termékek háza, vagy a strand területe.

Reziliencia-alap „D”: Karikó Katalin munkássága, annak kisújszállási indíttatása

Karikó Katalin (4. kép) azon személyek közé tartozik, akinek a felmenői évszázadokon keresztül ebben a városban éltek, s jómaga is mintegy 18 éven keresztül. Édesapja hentes, édesanyja könyvelő volt. A biológiát az Arany János utcai általános iskolában szerette meg. Nyolcadikos korában megnyerte élővilág tantárgyból a megyei tanulmányi versenyt, az országos versenyen pedig harmadik helyezést ért el. Középiskoláit is Kisújszálláson, a Móricz Zsigmond Gimnáziumban végezte, ahol az iskola által alapított, a biológia területén legkiválóbb diáknak járó Jermy Gusztáv-díjat első alkalommal ő nyerte el.

A Covid 19-járvány kapcsán nevét felkapta a világsajtó is, hiszen az általa kifejlesztett mRNS-alapú vakcinát kezdték el legelőször használni a pandémia okozta megbetegedések elleni küzdelemben. Méltatói szerint az biztos, hogy a kisújszállási indíttatásnak nagy szerepe volt kutatásainak hátterében.

Számos elismerés, kitüntetés tulajdonosa, és Kisújszállástól soha nem szakadt el – emiatt is érdemes lenne felismerni annak a jelentőségét, hogy városunk milyen óriási szimbolikus tőkével bír az ő személyes kötődése révén.

4. kép: Karikó Katalin

Forrás: Internet 7

Reziliencia-alap „E”: az Öregerdő

A kisújszállási Öreg- vagy Nagyerdőt a valamikori tatárjuharos lösztölgyesnek és sziki tölgyes maradványának tekinthető, azaz reliktum erdő. Az erdő ősi jellegénél fogva azon növények menedékhelye, melyeket a környék egyéb területén már nem találhatunk meg, így egy „kis nemzeti park”. Kijelenthetjük, hogy Kisújszálláson idős, szikes talajon álló tölgyest tanulmányozhatunk. A többi nagykun településhez hasonlóan itt is a XVIII. században kezdődött a mesterséges erdőtelepítés. Az őshonosnak számító tölgy, szil, nyár és fűz ültetését 1781-82-ig végezték, ezt 1804-ben megismételték. A korabeli térképeken mint a „város erdeje” szerepel.

Az 1863. évi nagy aszály idején a jász-kun főkapitány ismételten az erdőtelepítést szorgalmazta. A kerületi elöljáróság szándéka ellenére a XIX. század végére az erdők megfogyatkoztak Kisújszálláson. Az Öregerdő területét az 1860-as évektől állami vasútvonal szeli át, amely ezáltal növelte a flóraváltozatosságot. 1879-ben már csak a mintegy 21-22 éves Öregerdő maradt meg a település határán.

Egy 1937-38-as iskolai évből származó értesítő szerint: „az Öregerdő természetes, ősi jellegét, fáinak és cserjéinek sokszínűségén kívül bizonyítja az, hogy annak érdekes aljnövényzetét már a tőle pár száz méter távolságra lévő, de ültetett Kontai erdőben, még kevésbé a várostól DK-re lévő, szikre telepített Gyalpári erdőben nem találjuk meg.” (Soó R. 1938) 1970-ben a 4. számú főút megépítésével az Öregerdő egysége felbomlott.

A 4-es számú főút negatív hatásaként jelentkező gyomfajok megjelenését leszámítva megállapítható, hogy így nézhetett ki régen egy sziki tölgyes. A területen változó korú és fajú fák találhatóak meg, melyből látható, hogy ezen erdőrészlet folyamatosan magától képes a megújulásra. Pár igen idős kocsányos tölgy és fehér nyár tarkítja az erdőrészletet, kedvező életteret nyújtva számos rovarnak és madárfajnak. Veszélyforrást jelent a terület ökológiai

állapotára az egyre növekvő forgalomból származó légszennyezés, és barbár ökobűnözők általi hulladéklerakás (Internet 8).

Interaktivitás

A 21. században csaknem mindenki zsebében ott van a mobiltelefon. Manapság a telefon a különböző applikációk segítségével egy információs eszközzé nőtte ki magát. Rákereshetünk éttermekre, szállásokra és egyéb fontos helyszínekre. Akár turistaútvonalat is bejárhatunk a segítségével, így Kisújszállás esetében se lenne ez másképp.

A településen létezik már egy kiadvány „Séták Kisújszálláson” címen, amelyben összefoglalva láthatjuk az egyes helyszíneket. Történetük elolvasható, illetve a róluk készült kép is megtekinthető. A füzet végén egy összefoglaló táblázatot készítettek a különböző történelmi jelentőségű helyszínekről, épületekről, tárgyakról.

Napjainkban egyre divatosabbá válik a városok megismerése a különböző turista applikációk által. Ehhez jelentene nagyon nagy segítséget a kiadvány, ami biztosítaná az információs háttérbázist. A különböző turistaútvonalak egy-egy tematika köré épülnének.

Múltunk és jelenünk összekapcsolása által egy olyan interaktív felület jönne létre, amely a térségben kuriózumnak számítana. Ehhez nem kellene új dolgot kitalálni, csak alkalmazni az eddig megszerzett tapasztalatokat ezen a szinten. Számtalan magyar fejlesztésű turista applikáció létezik. Kisújszállás esetében az egyszerű „keresd fel, nézd meg” elvét alkalmaznánk. Ezen felül akár egy interaktív játék is lehetne az informálódás módja. Mondjuk a helyszínt megközelítve (hasonlóan a letölthető interaktív applikációs városjátékokhoz) egy kérdést kellene megválaszolni a látottakkal kapcsolatban, és utána pontszám járna. A turistaút „végigjátszása” idő és pontszám alapján kapna egy bizonyos értékelést.

Az applikációt Csukás István karaktereinek rajzaival különböző kis illusztrációk színesítenék. A gyűjthető pontok pedig rizsszemek lennének. A design kapcsolódna az eddig említett arculati tervekhez. Akár a városban szervezett kulturális programok keretén belül is lehetnének útvonalak pl.: a fürdő területén. Szezonális frissítésekkel jönnének a különböző útvonalak.

Természetesen a játékban megszerzett összpontok nem maradnának jutalom nélkül. A helyi termék boltban egy bizonyos % kedvezményt jelentenének egyes termékekre. Valamint a vendéglátó egységek (s itt kiemelve a Vigadó épületében üzemelő kávézóban) ugyanúgy beválthatóak lennének a pontszámok.

Összegzés – zárszó

Az elmúlt évtizedekben számtalan terület- és településfejlesztési stratégia készült hazánkban – túlnyomórészt (közvetve vagy közvetlenül) az Európai Unió elvárásai mentén és azoknak megfelelően. Ugyanakkor minden terv csak annyit ér, amennyi megvalósul belőle. Igaz ez az adott időszakban éppen legaktuálisabbnak, sőt, adott esetben leginnovatívabbnak kikiáltott fejlesztési dokumentumokra is. Így van ez a kisújszállási reziliencia-stratégiával is, mely az országban legelsőként született meg, hiszen 2016-ban kezdtünk el rajta dolgozni.

Ezen új szemléletű fejlesztési stratégia azóta is folyamatosan alakul, formálódik – nem utolsósorban azért, mert egy terv fontos jellemzője, hogy folyamatosan megújul, alakul az új kihívásoknak megfelelően is. Ez különösen igaz 2022-ben, hiszen a Covid 19-pandémia, illetve az ukrán-orosz konfliktus olyan kihívásokat támasztott a világ, Európa és hazánk számára, mely súlyúakkal a II. világháború óta nem találkozott a világ, így praktikusán egyetlen ma élő (európai és magyar) nemzedék sem.

Olyan kihívások ezek, melyek – elvileg – teljesen új gondolkodásmódra kellene, hogy sarkalljanak. S ha mindez nem elég, évtizedek óta fenyegető rém a klímaváltozás (melyről más most látszik, hogy a legrosszabb forgatókönyv fog bekövetkezni), a brutális mértékű környezetszennyezés (élén a műanyagokkal), az energiaválság, a demográfiai katasztrófa (így vagy úgy, de mindenhol a világon), a felejtés iparosítása és mindezek következményei. És hogy ki a felelős mindeztért? Az emberiség, globálisan és lokálisan egyaránt...

A fenti kihívásokkal Kisújszállás egyedül – érthető módon – nem veheti fel a küzdelmet. Ugyanakkor vannak olyan, helyben jellemző sajátos problémák, melyekre a helyi társadalomnak kell(ene) megadni az adekvát válaszokat. Öröndetes, hogy városunk több olyan szellemi és materiális különlegességgel, egyediséggel, unikalitással rendelkezik, melyek nem csak hazai, hanem európai szinten is mérvadóak és kiemelkedőek. Ezek azonban önmagukban halott tőkének számítanak, ha nincsen olyan innovatív, kreatív, tanulásra, megújulásra képes helyi társadalom, mely mindezen kincseket okszerű és fenntartható módon hasznosítani tudja. És esetünkben ez a legmozdíthatatlanabb szűk keresztmetszet – az idő fogja megmondani, megértették-e a kisújiak (illetve rajtuk kívül a Kisújon lakók és a várost használók) az idők szavát, és éltek-e lehetőségeikkel, vagy marad az örök turáni átok.

Mi, akik megalkottuk ezt a stratégiát, megcselekedtük, amit megkövetelt a kis haza.

Felhasznált irodalom

- Bajmócy, Z. (2012): A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális tudományban. In: Rechnitzer, J. – Rácz, Sz. (szerk.): Dialógus a regionális tudományról. Széchenyi István Egyetem Regionális Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, Győr, pp. 18-30.
- Baranyi B. (2004): Gondolatok a perifériaképződés történeti előzményeiről és következményeiről. *Tér és Társadalom*, XVIII. évf. 2. sz., pp. 1-21.
- Beluszky P. (1992): Az „Alföld-szindróma” eredete (vázlat) – In.: Vég kiárúsítás I. Társadalomföldrajzi Tanulmányok (1959–1992). MTA RKK, Budapest, pp. 39-59.
- Csatári B. (1993): Az Alföld tünetcsoport újraélédeése 1990-1994. *Tér és Társadalom*, 3-4. sz., pp. 1-12.
- Csatári B. (2005): *Települések fejlődési dinamikájának hosszú távú elemzése az Észak-alföldi régióban. Ekisztika Bt., Kecskemét, 20 p.*
- Ducza L. (1987): A Nagykunság agroökológiai viszonyainak megváltozása az árvízszabályozások után – In.: Tóth A. (szerk.): Áldás és átok a víz. Konferenciakötet, Kisújszállás. ISBN 963-03-2787-2, pp. 46-77.
- Fejérdy, T. – Z. Karvalics L. (2015): Kis- és közepes városok kulturális reziliencia-súlypontjai. *Replika (94)*, 2015/5. szám, pp. 113-127.
- G. Fekete É. (2011): Elements of Social and Solidarity Economy (SSE) in the Hungarian Local Development. 'Club of Economics in Miskolc' TMP, 7, 1, pp. 17-27.
- G. Fekete É. (2014): A szociális és szolidáris gazdaság csírái a magyarországi vidéki térségekben. *Deturope – The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, Vol. 6, Issue 3, ISSN 1821-2506, pp. 69-84.
- Hannemann, Ch. (2003): Schrumpfende Städte in Ostdeutschland – Ursache und Folgen einer Stadtentwicklung ohne Wirtschaftswachstum. In: *Städtepolitik. Aus Politik und Zeitgeschichte (B 28/2003)*.
- Hetényi G. (2013): A többéves pénzügyi keretről szóló tárgyalások eredményei magyar szempontból. *Európai Tükör*, XVIII. évf. 1. szám, 2013. tavasz; ISSN 1416-6151, pp. 46-55. <http://eu.kormany.hu/download/9/6d/60000/EU%20Tukor%2013-01.pdf> (letöltve: 2016. március 26.)
- Izsó, G. (2014): Human Dynamics – Aug. 28. http://humandynamics.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=84:resiliencia-azaz-reziliencia&catid=39:vezetoi-coaching (letöltve: 2017. április 20.)
- Kisújszállás Város Önkormányzata* (2020): A Gaál Kálmán Gazdasági Program felülvizsgálata.
- Kovács T. (2009): A városzsugorodás jelensége Magdeburg példáján. *Debreceni Szemle*, 17, pp. 170-186.
- Kovács, T. (2014): A városfejlődés „új” iránya közép-európai nézőpontból. *Magyar Tudomány*, 175. évf. – 2014/8. szám, Budapest, HU ISSN 0025 0325, pp. 966-973.
- Kovács, T. (2016): Demographic Changes and Their Spatial-Settlement Consequences: Lessons from East Germany and Hungary. *Deturope*, 8, 3: pp. 108-123.
- Kovács, T. – Ruskai, Cs. – Vasvári, M. (2022): Kézirat.
- Kuslits, B. (2015): Reziliencia társadalmi és ökológiai rendszerekben. *Alkalmazott Pszichológia*, 2015, 15(1):27-41. DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2015.1.27
- Kvassay, J. (1888): Emlékirat vízszabályozásaink ügyében. Budapest, 1888.
- Kvassay, J. (1875): Vizeinkről. Budapest, 1875.

- Lukács, J. (1994): A XX. század és az újkor vége. Európa Kiadó, Budapest, ISBN: 9630756870, p. 436.
- Mayer, H. – Knox, P. L. (2009): Cittaslow: Ein Programm für Nachhaltige Stadtentwicklung. – In: Popp, H. – Obermaier, G. (Hrsg.): Raumstrukturen und aktuelle Entwicklungsprozesse in Deutschland. Bayreuther Kontaktstudium Geographie Band 5, pp. 207–221.
- Monoki, Á. (2011): A nagykunsági rizsföldek természetvédelmi jelentősége. – In.: Ducza L. (főszerk.): Kisújszállási Nagykun Kalendárium a 2011-es közönséges évre. Kisújszállás Város Önkormányzata, Kisújszállás. ISSN 1416-7611, pp. 307-311.
- Pirisi G. – Máté É. (2014): Zsugorodó kisvárosok – kincstári optimizmus. In: László M. (főszerk.): *Területfejlesztés és Innováció, 8. évf. 2. szám*, Pécs, ISSN 1789 – 0578, pp. 28-39. <http://www.terinno.hu/szamok/teruletfejlesztés-es-innováció-2014-2.pdf>
- Pirisi G. (2019): A reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban. *Tér és Társadalom* 33. évf., 2. szám, 2019 <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3080>.
- Sen, A. (1993): 'Capability and Well-Being'. In: Nussbaum, M. & Sen, A. (eds): *The Quality of Life*, Clarendon Press, Oxford, pp. 30-53.
- Süli-Zakar I. – Ekéné Zamárdi I. – Kozma G. – Teperics K. (2006): Debrecen kulturális gazdagsága és gazdasága. In: Kókai S. (szerk.): *Földrajz és turizmus*. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, ISBN 963 7336 31 1, pp. 313–334.
- Székely, I. (2015): Reziliencia: a rendszerelméletől a társadalomtudományokig. *Replika* (94), 2015/5. szám, pp. 7-23.
- Tóth A. (2013): A város általános földrajzi jellemzői – In.: Tóth A. (főszerk.): *Kisújszállás város története a legrégebbi időktől 2012-ig*. Kisújszállási Városvédő és –Szépítő Egyesület, Kisújszállás. ISBN 978-963-08-5494-8, pp. 9-82.
- Tüskés, T. (1978): Magyarország. – In.: D. Nagy Éva (szerk.): *Képes földrajz-sorozat*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest. ISBN 963 11 1121 0, pp. 35-48.
- Vincze S. (2004): Hogyan változott Kisújszállás népessége és iskolázottsága az elmúlt században – főként annak második felében? In: Ducza L. és tsai (szerk.): *Kisújszállási Nagykun Kalendárium a 2004-es szököévre*. Kisújszállás, pp. 267–277.
- Z. Karvalics L. (2016): „A párbeszéd lényege nem az ötletelés, hanem egymás megismerése” – interjú Z. Karvalics Lászlóval, mm online, https://www.monitormagazin.hu/pdf/143_63_monitor016_szep.pdf, 2016. szeptember 17. (letöltve: 2018. május 16.)
- Zsibók, Z. – Rácz, S. – Horeczki, R. (2022): „Fejlődés és fejlesztés 2020 előtt és után: Beszámoló a III. Területfejlesztők Napjáról”, *Tér és Társadalom*, 36(1), o. 164–168. doi: 10.17649/TET.36.1.3396.

Elektronikus források:

- Internet 1: http://www.agr.unideb.hu/ebook/vizminoseg/a_vzminsgvdelem_feladatai.html (2018. 05. 17.)
- Internet 2: Czucz B. (2010): Reziliencia. <http://atermeszettervenye.blogspot.hu/2010/03/reziliencia.html> (letöltve: 2018. 05. 17.)
- Internet 3: Paulinyi T. (1995?): Új kor küszöbén? <http://bocs.hu/3part/paul-05-18.htm> (letöltve: 2018. 05. 17.)

Internet 4: Városi környezet fenntartható tervezése. <http://mkweb.uni-pannon.hu/tudastar/ff/09-varos/varos.xhtml> (letöltve: 2018. 05. 17.)

Internet 5: <http://www.elitemagazin.hu>; Az indián rizs – Az vagy, amit megeszel (letöltve: 2016. 11. 02.)

Internet 6: <https://www.agronaplo.hu/szakfolyoirat/2008/02/szantofold/az-indian-rizs-es-termesztese> (letöltve: 2022. május 19.)

Internet 7:
<https://www.facebook.com/nagyrahe/photos/a.1463744297030433/4865019263569569/?type=3&theater> (letöltve: 2022. május 19.)

Internet 8: <http://www.nimfea.hu/programjaink/nvtka/7oregerdo.htm> (letöltve: 2022. május 20.)